

25473

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi Anabilim Dalı

1982 ANAYASASI DÖNEMİNDE KEMALİZM

(Doktora Tezi)

Danışman: Prof.Dr. İlhan AKIN

Hazırlayan: M.Yücel KARLIKLİ

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ YERİNE
KAYIT VE YERLEŞTİRME MERKEZİ

İSTANBUL - 1994

İÇİNDEKİLER

	<u>SAYFA</u>
İÇİNDEKİLER	1
ÖNSÖZ	3
GİRİŞ	4
I. 1982 ANAYASAL DÜZENİNİN OLUŞUMU	5
A. 12 EYLÜL REJİMİ	5
B. 12 EYLÜL VE ATATÜRK	10
C. YENİ ANAYASAYA DOĞRU	14
D. İLK BELİRTİLER	20
E. ANAYASANIN HAZIRLANIŞI	24
II. 1982 ANAYASAL DÜZENİNDE KEMALİZM	31
A. ANAYASA	31
1. Cumhuriyetin Nitelikleri	31
2. Atatürk İlke ve İnkılapları	38
3. Milliyetçilik	43
4. Laiklik	46
B. TEMEL NİTELİKLİ YASALAR	55
1. Siyasi Partiler Kanunu	56
2. Sendikalar Kanunu	61
3. Milli Eğitim Temel Kanunu	63
4. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kanunu	64
5. Dernekler Kanunu	68

6. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu	69
7. Milli Güvenlik Kurulu Kanunu	70
8. Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu	71
C. ANAYASA VE TEMEL NİTELİKLİ YASALARIN BİRLİKTE DEĞERLENDİRİLMESİ	74
III. 1983 SONRASINDA KEMALİZM	77
A. ANAYASAL DÜZEN İDEOLOJİSİNİN HUKUK ÖTESİ ANLAMLARI	77
B. KEMALİZMİN YENİ ADI: ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ	87
C. YENİ OLAGAN DÖNEM	91
1. Hukuksal Sonuçlar	91
2. Anayasa Mahkemesi ve Laiklik	95
D. YENİ OLAGAN DÖNEMİN BİLANÇOSU	101
IV. SONUÇ	107
KAYNAKÇA	110

ÖNSÖZ

Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde tamamlanan yüksek lisans öğretiminin ardından, o tarihte doktora programı henüz açılmadığı için Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı'nda yaptığım doktora çalışmasının ürünüdür.

Çalışmanın bu denli geç sonuçlanmasının nedeni, seçilen konunun her an gerçekleştirilebilecek bir anayasa değişikliği sonucunda anlamını yitireceğinden duyulan kuşkudur. Ancak, beklenen anayasa değişikliği ve dolayısıyla bu çalışmanın gündem dışında kalma olasılığı gerçekleşmemiştir.

Söz konusu gelişmenin olumlu bir sonucu olmuşa o da ara dönemden sonra başlayan yeni olağan dönemin ilk on yılının inceleme kapsamına alınmış olmasıdır.

Bu tezin konusunun belirlenmesinde ve hazırlanmasında yakın desteğini gördüğüm Danışmanım Prof.Dr. İlhan AKIN'a en içten tesekkür ve saygılarımı sunarım.

M. Yücel KARLIKLI
Ocak-1994 İSTANBUL

GİRİŞ

Hazırlandığı günlerden başlayarak özellikle akademik çevrelerden yoğun eleştiriler alan 1982 Anayasası üzerine yapılan çalışmalar kabaca iki grupta toplanmaktadır. Bunlardan birincisi anayasanın genel olarak incelendiği kitaplar, ikincisi ise anayasanın yalnızca bir bir kesidinin değerlendirildiği daha çok makale türündeki uzmanlık metinleridir.

Bu çalışma ise şu ana kadar yapılmış olanlardan iki açıdan farklı bir nitelik taşımaktadır. Öncelikle 1982 Anayasası, salt kemalist ideolojiyi ne ölçü ve biçimde içerdiği sorusuna yanıt aramak amacıyla yönelik olarak ele alınmış, daha sonra inceleme alanı yalnızca anayasa metniyle sınırlı tutulmayarak, temel nitelikli yasalar, Anayasa Mahkemesi kararları ve 1983 sonrası on yıllık döneme yaygınlaştırılmıştır.

Üç temel bölümden oluşan çalışmada ilkin 1982 anayasal düzeninin oluşturulduğu dönemin siyasal atmosferini anımsatmayı ardından anayasa ve yasalarda yer alan kemalizme ilişkin unsurların envanterini belirlemeyi amaçladık. Son bölümde ise, anayasanın yürürlüğe girmesinden sonraki dönemde yaşanan gelişmelerin, özellikle de Anayasa Mahkemesi'nin kararlarını irdelemeye ve yaşanan on yılın bilançosunu çıkartmaya çalıştık.

Bu çalışma kendisinden sonra bu konuda yapılacak yeni araştırmalara, 1982 Anayasasını yorumlayacak kişilere ipuçları verirse amacına ulaşmış olacaktır.

I. 1982 ANAYASAL DÜZENİNİN OLUŞUMU

A. 12 EYLÜL REJİMİ

12 Eylül 1980 sabahı dönemin Genel Kurmay Başkanı'nın yaptığı radyo-televizyon konuşmasıyla Türk Silahlı Kuvvetlerinin ülke yönetimine tümüyle el koyduğu duyuruluyor, böylece Türk siyasal tarihine 27 Mayıs, 12 Mart gibi ordunun siyasal sürece müdahalesini simgeleyen yeni bir tarih daha eklenerek bu günün adıyla anılan yeni bir dönem başlıyordu.

Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Evren 12 Eylül sabahı kamuoyuna yaptığı açıklamada son dönemde ülkenin içinde bulunduğu sorunlara geniş biçimde değindikten sonra "Türk Silahlı Kuvvetleri ülkenin ve milletin bütünlüğünü, milletin hak, hukuk ve hürriyetini korumak, can ve mal güvenliğini sağlayarak korkudan kurtarmak, refah ve mutluluğunu sağlamak, kanun ve nizam hakimiyetini, diğer bir deyimle devlet otoritesini tarafsız olarak yeniden tesis ve idame etmek gayesiyle devlet yönetimine el koymak zorunda kalmıştır" diyor ve ekliyordu: "Bugünden itibaren yeni hükümet ve yasama organı kuruluncaya kadar muvakkat bir zaman için yasama ve yürütme yetkileri benim başkanlığında, Kara, Deniz, Hava Kuvveti Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı'ndan oluşan Millî Güvenlik Konseyi tarafından kullanılacaktır".(1)

Yine bu konuşmada "Vatandaşlarımızı kaderde, kıvançta ve tasada ortak bir bütün halinde milli şuur ve ülküler etrafında

(1) 13.9.1980 tarihli gazeteler.

birleştirmenin iç barış ve huzurun sağlanmasında vazgeçilmez faktör olduğu düşüncesiyle, Atatürk Milliyetçiliğinden hız ve ilham almanın, politikada yurtta sulh cihanda sulh ilkesine bağlı kalmanın, milli mücadele ruhunun, millet egemenliğine, Atatürk ilke ve devrimlerine olan bağlılığın tam şuurunu yerleştirmek ve geliştirmekle ülkemize yönelik tehditlerin ulusca göğüsleneceğine inanıyoruz" denmekte ve silahlı kuvvetlerin en kısa zamanda "hür, demokratik parlamenter sistemin şimdi olduğu gibi dejenere edilmesine ve tıkanmasına mani olucu ve Türk toplumuna yarasız bir Anayasa ve Seçim Kanunu ile Partiler Kanunu hazırlamaya ve bunlara paralel düzenlemeleri yapmayı müteakip insan hak ve hürriyetlerine saygılı, milli dayanışmayı ön plana alan sosyal devleti gerçekleştirecek, ferdin ve toplumun huzur, güven ve refahına önem veren özgürlükçü demokratik, laik ve sosyal hukuk kurallarına dayalı bir yönetime ülke idaresini devredeceği" açıklanmaktaydı.

Ayrıca "eğitim ve öğretimde Atatürk Milliyetçiliğini yeniden yurdun en ücra köşelerine yaygınlaştıracak (...) yarının teminatı olan evlatlarımızın Atatürk ilkeleri yerine yabancı ideolojilerle yetişerek sonunda birer anarşist olmasını önleyecek tedbirler alınacak (...) her düzeyde öğrencinin amacı Atatürk ilkeleri ve milliyetçiliği ile pekişmiş (...) olacaktır" denilirken, hareketin gerekçesi şöyle vurgulanmaktaydı: "Silahlı Kuvvetler aziz Türk Milletinin hakkı olan refah ve mutluluğu, vatan ve milletin bütünlüğü ve gittikçe etkisi azaltılmaya çalışılan Atatürk ilkelerine yeniden güç ve işlerlik kazandırmak, kendi kendini kontrol edemiyen demokrasiyi sağlam temeller

üzerine oturtmak, kaybolan Devlet otoritesini yeniden tesis etmek için yönetime el koymak zorunda kalmıştır".

Bu duyurunun ardından yayımlanan bildiri ve kararlarla gerekli görülen düzenlemeleri büyük bir hızla gerçekleştiren MGK (Milli Güvenlik Konseyi)'nin başkan ve üyeleri 18 Eylül 1980 tarihinde TBMM'de düzenlenen törenle yemin ettiler. 21 Eylül tarihinde emekli Oramiral Bülend Ulusu başkanlığında sivillerden oluşturulan hükümet 20 Eylülde MGK'den güvenoyu alarak göreve başladı. Konsey programı kendi açıklama, bildiri ve kararlarından büyük ölçüde ilham alınarak yazılan bu bakanlar kurulu aracılığıyla yalnız kendisine karşı sorumlu bir yürütme organı yaratmış oluyordu.

12 Eylülle birlikte başlayan yeni dönemin ilk günlerinde edinilen genel izlenime göre:

-Askeri yönetim geçicidir. En kısa sürede yönetimi sivil-
lere devredecektir. Ancak bu sürenin uzunluğu belli değildir.

-Yapılacak değişiklikler 12 Mart döneminde olduğu gibi
kısmi nitelikli olmayacak, sistemin tümünü kapsayacak düzenle-
melere gidilecek, yeni bir anayasa yapılacaktır.

-Ancak bu anayasa, kendi kendini kontrol edemeyen değil,
sistemin dejenere edilmesine ve tıkanmasına izin vermeyecek bir
demokrasi yaratacaktır.

-Değişiklik anayasayla da sınırlı kalmayacak, Seçim Ka-
nunu, Siyasi Partiler Kanunu ve bunlara paralel düzenlemeleri
de içerecektir.

-Askeri yönetim bu düzenlemeleri yaparken **kaybolan devlet otoritesini yeniden tesis etmeyi** de kendisine görev bilecektir.

-Tüm bunlar yapılırken Atatürk'ün adı yoğun biçimde kullanılacaktır.

MGK 27 Ekim 1980 tarihinde 2324 sayılı **Anayasa Düzeni Hakkında Kanun'u** kabul etti."Büyük Türk Milleti adına tarihi sorumluluk duygusu ile hareket ederek emir ve komuta zinciri içinde ve emirle 12 Eylül 1980 hareketini gerçekleştirmiş ve yönetime bütünü ile elkoymuş bulunan Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetime elkoymasını zorunlu kılan sebepler ile hareketin amacı ve Milli Güvenlik Konseyinin Kuruluş tarzı, Konsey bildirileri ve Konsey Başkanının 12 Eylül 1980 günü radyo ve televizyonda yayınlanmış konuşması ile kamuoyuna duyurulmuştur" biçiminde bir başlangıç paragrafı bulunan bu yasanın 2. maddesinde anayasada TBMM'ye, Millet Meclisi'ne ve Cumhuriyet Senatosu'na ait olduğu belirtilmiş bulunan görev ve yetkilerin MGK'ce, Cumhurbaşkanına ait olanların da MGK Başkanı ve Devlet Başkanı'nca yerine getirileceği ve kullanılacağı belirtiliyordu. Hemen ardından (md.3) MGK'nin kabul ederek yayımladığı bildiri ve karar hükümleriyle yayımlanan ve yayımlanacak olan kanunların anayasaya aykırı olduğu ileri sürülemez denilerek bu tasarruflar için anayasal yargı yolu kapatılıyordu. 4. maddeyle de MGK bildiri ve kararlarında yer alan ve alacak olan hükümlerle 12 Eylül 1980 tarihinden sonra çıkartılan ve çıkartılacak Bakanlar Kurulu kararnameleriyle üçlü kararnameler için yürütmelinin durdurulması ve iptal isteminin ileri sürülemeyeceği belirtiliyor, böylece gerek konsey, gerekse hükümet tasarruflarının

çok büyük bir bölümü yargı denetiminin dışına çıkartılıyordu.

Yönetmelikler için getirilen kısıtlama bununla da sınırlı kalmıyor, 12 Eylül 1980 tarihinden sonra bakanlarla bakanların yetki verdiği görevlilerce kamu personeli hakkında uygulanan ve uygulanacak olan işlemler ve alınacak kararlar için yürütmenin durdurulması isteminin ileri sürülemeyeceği hükme bağlanıyordu (md.5).

Bu düzenlemelerin doğal sonucu olarak Konseyin kabul ettiği ve edeceği bildiri, karar ve kanunlardan 1961 Anayasası hükümlerine uymayanlar anayasa değişikliği, yürürlükteki yasalara uymayanlar ise yasa değişikliği olarak kabul edilecek, 9 Temmuz 1961 tarih ve 334 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve değişiklikleri bu istisnalar saklı kalmak üzere yürürlükte kalacaktır (md.1).

Görüldüğü gibi, Anayasa Düzeni Hakkında Kanun'la MGK'nin fiili (de facto-edimsel) iktidarına yasal görünüm kazandırmak amaçlanmıştır. Bu yasayla yaratılan sistem içinde konseyin yaptığı ve yapacağı her türlü tasarruf zorunlu olarak yasal çerçevede kalacaktır. Yine bu düzenlemeyle egemenliğin tüm unsurları kayıtsız ve şartsız MGK tarafından kullanılacaktır. Teknik ve pratik bir gereği yerine getirmek için uyulması gereken tek bir koşuldan söz edilebilir: Bildiri, karar ve yasaları yayımlamak.

B. 12 EYLÜL VE ATATÜRK

Cumhuriyet döneminde, Türkiye'de askeri müdahaleleri gerçekleştiren kadrolar için Atatürkçü olmak ortak özelliştir. 12 Eylülde yönetime el koyanlar da aynı iddiayı taşımaktadır. Ancak 12 Eylülün öncekilerden farkı kendisini ve oluşturulacak yeni düzenlemeleri meşulastırmada Atatürk adını çok daha yoğun biçimde kullanmış olmasıdır. Kuşkusuz böylesi bir yola bas vürulmasının kökeninde, tarihsel bir rastlantının yarattığı ortamın getirdiği uygun koşulların sonuna kadar kullanılması düşüncesi vardır. Bu tarihsel rastlantı 1981 Atatürk'ün 100. doğum yıldönümüdür.

1980 sonbaharında ülke yönetimine el koyan MGK için 1981 müdahalenin haklı, meşru ve kaçınılmazlığının sürekli dile getirilebileceği bulunmaz bir 365 gün anlamına gelmektedir.

Harekatın hemen ardından 23 Eylül 1980 tarihinde kabul edilen Atatürk'ün Doğumunun 100ncü Yılı'nın Kutlanması ve Atatürk Kültür Merkezi Kurulması Hakkında Kanununun 1. maddesinde yasanın amacı "Cumhuriyetimizin kurucusu Atatürk'ün doğumunun 100ncü yılı dolayısıyla, Türk devriminin, Türk ve insanlık tarihi içindeki yerini ve önemini, büyüklüğünü, bütünleştiriciliğini, milliyetçiliğini, laiklik ve eğitim anlayışını, Atatürk'ün milli bağımsızlık hareketlerindeki öncülüğünü, dünya görüşünü, insanlık anlayışı ve barışçılığını, devlet adamlığı niteliklerini belirtmek, yaymak ve yaşatmak" olarak belirtiliyordu. Yasaya göre, 1981'in Atatürk Yılı olarak kutlanması amacıyla

yurt içinde ve dışında çeşitli toplantılar, törenler düzenlenecek, düzenlenmesi teşvik edilecek ve desteklenecektir.(md.2/a) Ayrıca, "Atatürk'çü anlayışı ve davranışı her türlü yayın, yayım, kültür, sanat, eğitim araçlarıyla ve çalışmalarıyla tanıtmak ve benimsetilmesine yardımcı olmak" ve "Atatürk'çü anlayıştan ve davranıştan hareketle milli birlik, beraberlik ve bütünlük duygusunu, düşüncesini ve suyunu geliştirici, birleştirici, toplayıcı ve kaynaştırıcı Türk Milliyetçiliğini güçlendirecek çalışmalar yapmak" belirlenen hedefler arasındadır.

2302 sayılı yasa doğrultusunda çıkartılan "Atatürk'ün Doğumunun 100ncü Yılı Kutlama Komiteleri", "Atatürk Yılı Ödüllendirme ve Değerlendirme" ve "Atatürk'ün Doğumunun 100ncü Yılı Kutlama Koordinasyon Kurulu ve Bu Kurula Bağlı Olarak Çalışan Birimlere Ait" yönetmeliklerle 1981 yılı içinde gerçekleştirilecek kutlama programına ilişkin ayrıntılar belirleniyordu.

Atatürk Yılı kutlamaları 5 Ocak 1981 günü TBMM binasında düzenlenen törenle başladı. Yıl boyunca izlenen yoğun program çerçevesinde Atatürk ve Atatürkçülük sürekli gündemde tutuldu. Tüm bu etkinliklerin bir ucu her zaman 12 Eylül yönetiminin nedenli Atatürkçü olduğuna uzanıyor, adeta Atatürk'ün yeniden doğuşunun yaşandığı mesajı verilmeye çalışılıyordu.Örneğin 10 Kasım yeterli görülmeyerek 2429 sayılı yasayla 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı adının başına Atatürk'ü Anma ibaresi ekleniyor, iktisat kongrelerinin ikincisi 58 yıl aradan sonra 2-7 Kasım 1981 tarihinde yine İzmir'de toplanıyordu.

Sürdürülen yoğun propaganda sonucu kimi çevrelerde 1981 yılında bir rönesans ve Atatürk'ün reenkarnasyonunun yaşandığı düşüncesi, dönemin devlet başkanına yakıştırılan cumhuriyetin ikinci banisi sözleriyle dile getiriliyordu.

Tüm bu çabalar 12 Eylülün meşrulaştırılması yanında çok daha önemli bir amacı gerçekleştirmeye yönelikti. O da yeni anayasanın hazırlanacağı dönem için uygun koşulların yaratılmasıydı. Olusturulmaya çalışılan atmosfer içinde 1920'lerle 1980'ler Türkiye'si arasında ilginç koşutluklar kurulmaya çalışılıyordu. Örneğin Devlet Başkanının Atatürk Yılı açış konuşmasında söz sonunda yine 12 Eylülle geliyordu:

"Türk Ulusu en büyük talihini, ulu önder Atatürk'ü kendisine bahşeden Tanrı lütfuna borçludur. Karanlık günlerin acı-ları içinde özlemle beklediği aydınlığı O getirmiş, gelisme ve güçlenmesi için en doğru yolu O göstermiştir. O'nun, uygarlığa açık, pratik ve gerçekçi yapılarıyla, sonuna kadar uygulanabil-me yeteneğine sahip ilkeleri, bizleri bugün de, her türlü bunalım ve engeli aşarak, zafere ve Atatürk idealine götürececek güç-tedir. Bu nedenledir ki, ulusumuz O'nun çizdiği yoldan asla ayrılmayacak, O'ndan başkasına inanmayacak, ilkelerini ve eserle-rini daima bu azim ve inançla yaşatacak ve koruyacaktır. Türk Silahlı Kuvvetleri, ülke bütünlüğünü ve güvenliğini kişisel çıkarlarına feda etmeye kalkışan bir kısım vatan hainleriyle al-datılmış zavallıların dışında, tüm ulusumuzun yürekten katıldığı ve desteklediği 12 Eylül 1980 Harekatını da, bu anlayıştan aldığı güçle gerçekleştirmiştir. Devlet ve yasaların egemenliğini yeniden tesis etmek, anası ve terörle etkisiz hale getirilen

demokrasiye ve kurumlarına tekrar işlerlik kazandırmak, ulusuna hakkı olan güven ve mutluluğu verebilmekten başka bir amacı olmayan bu tarihi görevini de aynı anlayışın bilinci içinde, yalnızca beklenen gaye elde edilinceye kadar, hiçbir iç ve dış baskıya boyun eğmeden sürdürecektir. Çünkü gerçek demokrasi, herkesin istediğini yapması değil; halk adına halkın mutluluğu için, halkın istediği ve güvendiği yönetimin uygulanmasıdır. Milli Güvenlik Konseyi Yönetimi; Devletin mevcudiyetinin ve Cumhuriyet yönetiminin gereği olduğu halde, bugüne kadar yapılmamış iş ve işlerle, alınmamış önlemleri ve bu maksatla zaruri görülen yasal düzenlemeleri süratle tamamlayabilmeye çalışmaktadır. Ülkemiz, yılların birikimi olan aksaklık ve eksikliklerin, hiçbir çıkar ve yan gözetilmeden giderilmesini müteakip, Cumhuriyete ve Atatürk ilkelerine sadık bir yönetime devir ve emanet edecektir. Atatürk yılı, bu konuda büyük bir inanç ve heyecanla sarfedilmekte olan çabalara, bu müstesna rastlantı yeni bir anlam ve ayrı bir güç katacak; Türkiye Cumhuriyetinin geleceğine uzanan hızlı bir kalkınma köprüsü ve yaşamında yepyeni ve mutlu bir çağın müjdesi olacaktır" (1).

Bu sözlerden açıkça anlaşılacağı üzere, müdahalenin mesululuğu gibi, yeni düzen oluşturulurken izlenecek yöntem de ilhamını Atatürkten alacaktı. Türkiye'nin 12 Eylül öncesinde içinde bulunduğu koşullar Kurtuluş Savaşı günlerine benzemekteydi, sorunlar benzer olunca çözüm yolları ve kullanılan yöntemlerin de benzer olması doğaldı.

(1) Atatürk'ün Doğumunun 100. Yıldönümü Kutlama Programı, İstanbul:1981, s.15.

C. YENİ ANAYASAYA DOGRU

2324 sayılı yasanın yürürlüğe girmesinden bir kaç ay sonra 27 Haziran 1981 tarihinde 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkındaki Kanun kabul edildi. Bu yasayla bir yandan ara dönemin anayasal düzenine ilişkin yeni mekanizmalar getirilirken diğer yandan da yeni anayasanın hazırlanması süreci başlatılmış oluyordu. Yasanın başlangıç bölümünde Kurucu Meclisin amacı: "Türkiye Cumhuriyeti devletinin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin ve milletin bütünlüğü ve bölünmezliği ve toplumun huzuru korunarak milli dayanışma ve sosyal adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerden eşitlik ilkesine göre yararlanmasını ve hukukun üstünlüğünü sağlayacak demokratik laik hukuk devletinin kurulması için gereken hukuki düzenlemelerle Anayasayı, Siyasi Partiler ve Seçim kanunlarını yapmak ve varlığı, genel seçimlerle kurulacak Türkiye Büyük Millet Meclisi fiilen göreve başlayınca sona ermek üzere Kurucu Meclis kurulması" olarak açıklanıyordu.

Gerçekte kurucu sıfatı taşıyan yeni bir meclis söz konusu değildir. Yasanın "Kurucu Meclis; (Milli Güvenlik Konseyi) ile, Kuruluş, görev ve yetkileri bu Kanunda belirtilen (Danışma Meclisi)'nden oluşur" hükmünü içeren birinci maddesinin ilk cümlesinden $MGK+DM=Kurucu\ Meclis$ gibi bir formül oluşturulduğu izlenimi edinilmekteyse de aynı maddenin ikinci fıkrasında "Bu Kanun hükümleri dışında kalan hususlarda, Milli Güvenlik Konseyi, 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkındaki Kanun uyarınca Türkiye Büyük Millet Meclisine ve Cumhuriyet Senatosu'na ait

görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır" denilmesi bu izlenimi ortadan kaldırmaktadır. MGK, hükümetin denetlenmesi konusundaki yetkileri DM'yle paylaşmak yoluna gitmemektedir. Yasa tasarısı ve teklifleri konusunda ise konsey DM'yi doğrudan devre dışı bırakabileceği gibi, meclis tasarısı ya da teklifleri kabul de etse red de etse konseye göndermek zorundadır. DM'den gelen metni aynen veya değiştirerek kabul yada reddetme yetkisi MGK'ya tanınmış, yeniden görüşülmek üzere geri gönderme gibi bir yonteme gerek duyulmamıştır.

Görüldüğü gibi bu yasayla 2324 sayılı yasada oluşturulan mekanizmaya yalnızca bir disli eklemekle yetinilmiştir. Ancak, söz konusu dislinin sistemin işleyişi üzerinde herhangi bir etkisi olmayacaktır.

DM'nin açılmasının hemen öncesinde, 10 Ekim 1981 günü kabul edilen 2533 sayılı yasayla 12 Eylül tarihinden önce kurulmuş ve faaliyetleri MGK'nın 7 numaralı bildirisiyle yasaklanmış olan tüm siyasal partiler feshedildi. Yasaya göre partiler her türlü yardımcı kuruluş ve organlarıyla birlikte feshedildilerken (md.1), para dahil tüm taşınır ve taşınmaz malları da hazineye devrediliyordu.

Böylece yeni anayasanın hazırlanması sürecinin fiilen başlamasıyla birlikte, faaliyetleri yasaklanmış da olsa partilerin varlığının sakıncalı görüldüğü anlaşılıyordu. Ne var ki, feshedilen partiler arasında Cumhuriyet Halk Partisi de vardır ve Atatürk'ün vasiyetine göre tüm mal varlığının yönetimini bu parti yürütmektedir. Bu konuyu özel olarak düzenleyen 3. maddede

"Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Kurucusu Atatürk'ün düzenlediği vasiyetnameye göre, maliki olduğu bütün para ve hisse senetleriyle Çankaya'daki taşınır ve taşınmaz mallarının, o tarihte mevcut tek parti olan Cumhuriyet Halk Partisine belirttiği şartlarla tavdi ettiği idaresi görevi; bu Kanun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren vasiyetname uyarınca tam ve noksansız olarak Devlet Başkanlığı Genel Sekreterliğince ifa olunur" hükmü getirilmiştir. Görüldüğü üzere Atatürk'ün mal varlığının yönetimini neden C.H.P.'ye bıraktığı sorusuna inandırıcı karşılık bulmakta güçlük çekilmiş, Atatürk'ün bu partinin kurucusu olduğu gerçeği gözardı edilerek "o tarihte mevcut tek parti" nitelemesi kullanılmıştır.

Siyasal partilerin mevcudiyetinden duyulan rahatsızlık bertaraf edildikten sonra MGK'ca belirlenen 160 üyeden oluşan DM, Ekim 1981 günü Devlet Başkanı Kenan Evren'in yaptığı konuşmayla açıldı (1).

Konuşmasına 12 Eylül müdahalesinin gerekçelerini bir kez daha yineleyerek başlayan Evren'e göre, geçen bir yıllık sürede "Atatürk inkılap ve ilkelerini kalplerimize sindirmek yolunda çok önemli ve başarılı sonuçlar elde edilmiş"tir. Bu uzun ve ayrıntılı konuşmanın en can alıcı bölümü DM'den hazırlanması istenilen anayasa taslağına ilişkin talimat oluşturunuyordu. Diğer bir deyişle, yeni anayasanın 1961 Anayasasına karşı oluşturacağı tepkisel düzenlemelerin koordinatları veriliyordu:

"Kişi hak ve özgürlüklerini hudutsuz olarak genişletip

(1) Danışma Meclisi Tutanakları Dergisi (DMTD), c.1, s.2-6.

koruyalım derken, Devletin de bekası için bir takım hak ve yükümlülükleri olduğunu, kişi özgürlüğü uğruna Devleti güçsüz, bir şey yapamaz duruma getirmeye de hakkımız olmadığını, Devletin dernekler vasıtasıyla idare edilen zavallı bir kuruluş haline getirilemeyeceğini, Devletin başı olan makamın bir protokol makamı görünümünde bırakılamayacağını, Devletin 6 ay gibi bir süre cumhurbaşkansız bırakılamayacağını, Parlatentonun aylar ve aylarca hiç bir yasama ve murakabe görevini yapamaz duruma getirilemeyeceği, yargının yönetimi, yönetimin yargıyı köstekler durumda olamayacağını, ülkenin sokaklarında her gün miting ve gösteri yapılmak suretiyle vatandaşların iş ve güçlerine mani olunamayacağını, memleketimizde komünizme veya dini esaslara dayalı parti kurulamayacağına göre, bazı gün ve bayramları istismar ederek bu rejimlerde olduğu gibi gösteri ve mitingler düzenlenemeyeceğini; kısaca kişi hak ve hürriyetlerinin hudutsuz olamayacağını da hatırdan çıkarmamanız gereğini vurgulamak isterim".

Türk siyasal söylevleri tarihine en uzun cümlelerden birisi olarak geçen bu sözleriyle Evren, DM üyelerine temel hak ve özgürlükler rejiminin yeni anayasada 1961'dekinden hayli geride düzenlenmesi talimatını veriyordu. MGK başkanının DM'den istediği, son biçimini verecekleri anayasa metninde fazlaca redaksiyona yer bırakmayacak bir taslak hazırlamalarıydı.

Evren, temel hak ve özgürlükleri daraltmaya yönelik bu direktifinin oluşturabileceği tepkilere set çekmek amacıyla konuşmasını, Atatürk'ün 17 Şubat 1931 tarihli Adana Türkocağı ko-

nuşmasında yer alan şu bölümleri aktararak sürdürüyordu:

"Vatandaşlar bilmelidir ki, vicdani ve fikri hürriyet vardır.Fakat, nihayet bunlar namahdut değildir.Ferdi hürriyet karşısında, fertlerin heyeti umumiyesinin kurduğu ve dayandığı bir de devlet vardır.O devletin de iradesi ve hakimiyeti vardır.Fertlerin hürriyetini mahfuz tutmakla mükellef olan insanların diğer taraftan, Devletin de irade ve hakimiyetinin mefluç bir hale gelmemesine çok dikkat etmeleri lazımdır. Fertlerin hürriyeti, Devletin hakimiyet ve iradesinin mahfuziyetine vabestedir. Devletin iradesi mefluç olursa, fertlerin hürriyetini muhafaza edecek hiç bir kuvvet ve vasıta kalmaz. Binaenaleyh, hürriyeti yalnız bir taraflı değil, her iki taraftan düşünmek lazımdır.Vatandaş olan fertler kendi hürriyetlerinin bir kısmını seve seve, lüzumlu görerek Devlete zaten devretmişlerdir.

Devlet kendine has olan irade ile ferdi hürriyetlerin bir kısmına, gene o hürriyetin temini için sahip olur.Yeter ki, Devlet hakimiyeti, milletin refah ve saadeti umumiyesine ve vatandaş hürriyetlerinin teminine masruf olsun.

Vatandaşlarda bu emniyet hasıl olduktan sonra, fertleri kurdukları Devlet kuvvet ve otoritesini masun bulundurmak için vatandaşlara tereddüp eden vazifeler vardır.Bu meyanda memurlara ve bilhassa hakimlere teveccüh eden vazife büyüktür.Hakimler vatandaşların hürriyetini mümtaz tutmayı düşünürken, Devlet otoritesinin hakikaten masun kalmasına dikkat ve riayet etmelidirler.Aksi takdirde, kendilerine tevdi edilmiş olan yüksek vazifeyi ifada kusur etmiş olurlar".

Konuşma, yeni anayasanın kabulünden sonra yine DM tara-

findan taslakları hazırlanacak olan Siyasi Partiler ve Seçim yasalarına ilişkin talimatla devam ediyor ve 12 Eylül yönetiminin Atatürkçü niteliğine ilişkin sözlerle son buluyordu.

Verilen mesajların net olarak algılandığı, oturuma başkanlık eden Sadi Irmak'ın Devlet Başkanına teşekkür konuşmasındaki sözlerinden anlaşılabilirdi:

"Kendileri, Kahraman Ordumuzun Millet kaderine elkoymasını intaç eden olayları en büyük bir objektiflik içinde anlatmış bulundular. Aynı zamanda memleketin bugün içinde bulunduğu çıkar yollar hakkında da objektif, faydalı telkinlerde bulundular.

Bendenizin anlayışına göre, bu konuşmanın esasını ve milli hedefimizi iki ana noktada toplamak mümkündür. Birincisi, Kemalizme yeni bir hayatıyet vermek gerekiyor. İkincisi, Memleketin sağlıklı bir demokrasiye ulaşması için bütün engelleri ayıklamak gerekiyor"(1).

(1) Sadi Irmak, DMTD, s.6.

D. İLK BELİRTİLER

Konsej, anayasa ve temel yasaların hazırlanması işini DM'ye havale ederken işi baştan sıkı tuttuğunu, beklentilerinin neler olduğunun DM üyeleri tarafından iyice anlaşılmasını sağlamak yolunda sözlü talimatla yetinmeyeceğini kısa zamanda gösterdi.

DM'nin açılışından henüz bir kaç gün sonra, MGK gündemine alındığı gerekçesiyle DM'ye devredilmeyen tasarılar arasında yer alan bir yasa, 6 Kasım 1981 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe konuldu. Bu, Türk yüksek öğretim sistemini yeniden düzenleyen Yükseköğretim Kanunu'ydu. 1982 anayasal düzeni içinde, temel yasalar arasında yer alan Yükseköğretim Kanunu, anayasadan önce kabul edilerek yürürlüğe konduğundan sistem tersine işlemiş, anayasaya uygun yasa yerine yasaya uygun anayasa maddesi yazılmıştır.

Bu yasanın konumuz açısından asıl önemli yanıysa kemalizmin 12 Eylül ideolojisi içinde ilk kez kalıcı, temel nitelikli bir hukuk normunda kendisini göstermesi, böylece daha sonra gerçekleştirilecek benzeri düzenlemelere öncülük etmesidir.

2547 sayılı bu yasaya göre, yüksek öğretimin birinci amacı öğrencileri "ATATÜRK inkılapları ve ilkeleri doğrultusunda ATATÜRK milliyetçiliğine bağlı" vatandaşlar olarak yetistirmektir. (md.4/a-1) Yine bu öğrencilerin "Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini taşıyan, Türk olmanın şeref ve mutluluğunu duyan" (md.4/a-2), "Toplum yararını

kişisel çıkarlarının üstünde tutan, aile, ülke ve millet sevgisi ile dolu" (md.4/a-3) ve "Türkiye Cumhuriyeti Devletine görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getiren" (md.4/a-4) vatandaşlar olmasına çalışılırken, "Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olarak, refah ve mutluluğunu artırmak amacıyla; ekonomik sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunacak ve hızlandıracak programlar uygulayarak, çağdaş uygarlığın apıcı, yaratıcı ve seçkin bir ortağı haline gelmesi" (md.4/b) sağlanacaktır.

Yasayla belirlenen ana ilkelerin birincisi de "öğrencilere, ATATÜRK inkılapları ve ilkeleri doğrultusunda ATATÜRK milliyetçiliğine bağlı hizmet bilincinin kazandırılması sağlanır" dır.(md.5/a)

Yine yasa, Atatürk ilkeleri ve inkılap Tarihi'nin yüksek öğretim kurumlarında eğitim-öğretim süresince okutulacak zorunlu dersler arasında yer alması kuralını getirmiştir.(md.5/1)

Bu hükümlerden de anlaşıldığı gibi, Yükseköğretim Kanunuyla birlikte yeni bir dönemin başlangıcının ilk sinyalleri geliyordu.Atatürk'ün doğumunun 100. yılıyla ilgili düzenlemeler bir yana bırakılacak olursa "Atatürk ilke ve inkılapları" klisesi ilk kez bu yasayda klışeleştirilmekte, 12 Eylül Atatürkçülüğü resmileştirilmeye başlanmaktadır.

Söz konusu eğilimin diğer bir örneği, 12 Mayıs 1982 tarihinde kabul edilen 2670 sayılı 567 Sayılı Devlet Memurları Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi, Bazı Maddelerinin Kaldırılması ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında

Kanun'dur. Bu yasayla 657 sayılı yasanın 6. maddesi değiştirilerek, devlet memurlarının düzenlenecek bir törenle andığı ve ve imzalanacak yemin belgelerinin özlük dosyalarına konulması gibi yeni bir düzenleme getiriliyordu. Buna göre, asli devlet memurluğuna atananlar en geç bir ay içinde şu yemini etmekle yükümlü tutulmaktaydı:

"Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına, Atatürk inkılap ve ilkelerine, Anayasada ifadesi bulunan Türk milliyetçiliğine sadakatla bağlı kalacağıma; Türk Milletinin milli, ahlaki, insani manevi ve kültürel değerlerini benimseyip, koruyup bunları geliştirmek için çalışacağıma; insan haklarına ve Anayasanın temel ilkelerine dayanan milli, demokratik, laik, bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarımı bilerek, bunları davranış halinde göstereceğime namusum ve şerefim üzerine yemin ederim".

Ufukta görünen anayasaya ilişkin belirtiler değindiğimiz yasal düzenlemelerle sınırlı değildir. Anayasa Komisyonunun çalışmalarını tamamladığı günlerde komisyonun isteği üzerine çerçevesiz kişi, kurum ve kuruluşların yeni anayasanın nasıl olması gerektiği konusunda hazırladıkları değerlendirmelerin derlendiği bir kitap yayınlandı (1).

Kitabı yayına hazırlayan Yaşar Gürbüz'e göre tüm değerlendirmelerde 1961 Anayasası esas alınmış, görüş ve önerilerde bu anayasanın korunması ve değiştirilmesi gereken hükümleri gösterilmiştir. Genel eğilim yepyeni bir anayasanın yapılması yönünde değildir.

(1) Yaşar Gürbüz, *Anayasa Görüşler Taslak*, İstanbul:1982.

Oysa komisyon başkanı Orhan Aldıkaçtı aynı kanıda değildir. Aldıkaçtı bu kitaba yazdığı kısa değerlendirmede, komisyonun bu görüşlerden büyük ölçüde yararlandığını belirtirken, aydınların bir kısmının düşündüğü gibi, 1961 Anayasasının bazı noktalarını değiştirerek yeni anayasa yapmanın çok iyimser bir görüş olduğunu söylüyordu. Aldıkaçtıya göre, raporların bütünü dikkate alındığında, anayasanın hemen tümünün yeni baştan ele alınıp değerlendirilmesi gerekmektedir.

Yaşar Gürbüz kitabın önsözünde konumuz açısından önemli kimi saptamalarda ve uyarılarda bulunuyordu. Yapılan önerilerde Atatürk ilkelerine anayasada yer verilmesi istendiğini, hatta bu taleplerin ilkelerin türlü yorumlara neden olmayacak biçimde kesin tanımlarının yapılması boyutuna vardırılmakta olduğunu belirten Gürbüz'e göre Atatürk ilkelerinin belirlenmesi ve kesin tanımlarla anayasada yer alması onlara bağlayıcılık kazandıracaktır. Anayasada Atatürk ilkelerinin veya Atatürkçülüğün başka bir deyişle kemalizmin esaslarının belirlenmesi çoğulcu demokrasiyle bağdaşmayacaktır. Yapılacak belirleme devletin resmi ideolojisinin saptanması olacaktır. Yeni anayasada tutulacak en sağlıklı yol "Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Kemal Atatürk'e minnet ve şükranlarımızı dile getirdikten sonra, onun gösterdiği yol olan çoğulcu liberal demokratik rejime bağlı kalınacağına belirtilmesidir".

Gürbüzün uyarılarının anayasa taslağı hazırlanırken dikte alınmadığı gibi kuşkularının büyük ölçüde nihai metinde gerçekleştiği kısa sürede görülecektir.

E.ANAYASANIN HAZIRLANIŞI

Anayasa Komisyonunun taslak üzerindeki çalışmaları sekiz aydan fazla sürdü.

Komisyonun çalışmalarını sürdürdüğü günlerde yaşanan bir gelişme meclisin içinde bulunduğu atmosferin anlaşılabilmesi açısından ilginç ipuçları içeriyordu. DM içinde aralarında Anayasa Komisyonu başkan ve üyelerinin de bulunduğu siyasi bir gruplaşma ve hareketlilik ortaya çıkıyordu. Partisiz ve siyaset dışı DM'nin kimi üyeleri yeni anayasa metni üzerinde etkili olabilmek amacıyla bir araya geliyorlardı. İkinci amaçları olağanüstü dönem sona erdiğinde partileşmek olan bu grubun kendilerine verdikleri ad ise Atatürkçü Liberaller'di. Ancak gelişmeyi haber alan MGK'nın tepkisi sert oluyor, gruplaşmaya son veriliyordu (1).

Anayasa Komisyonu tarafından hazırlanan taslak DM genel kurulunun 4 Ağustos 1982 günkü toplantısında görüşülmeye başlandı. Taslak metni komisyonun yalnızca iki üyesi tarafından tümüyle kabul edilmiş, diğer on üç üye kimi maddeler için karşı oy kullanmışlardı. Komisyonun bir üyesinin değerlendirmesiyle bu taslak "Başlangıçsız, genel gerekçeleri ile madde gerekçeleri eklenmemiş; tasarı ile birlikte düzenlenmesi icap eden Geçici Maddeler'e hiç değinilmemiş ve hatta maddeler içinde yollama yapılan diğer maddelerin dahi yerleri boş bırakılmış ve sistematüğinde yapılması zorunlu düzeltmelere hiç el atılmamış bir metindir"dir (2).

(1) Yalçın Doğan, *Dar Sokakta Siyaset 1980-1983*, İstanbul:1985, s.168.

(2) Feyzi Feyzioglu, *DMTD*, c.7, s.87.

MGK, anayasa taslağının DM'de görüşülmeye başlandığının hemen ertesi günü 5 Ağustos 1982 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe giren 70 sayılı kararıyla DM genel kurulunda görüşülmeye başlanan anayasa taslağı üzerinde görüş açıklanmasına ilişkin koşulları belirleyen düzenlemeler getirdi. Sınırları oldukça dar tutulan bu tartışma ortamında görüş ve öneriler açıklanırken "münhasıran anayasa taslağının geliştirilmesi amacı içinde kalacağı" ve "Anayasa'nın halk oylamasında, halkın vereceği rey in nasıl olması gerekeceği hususunda etki yapacak herhangi bir telkinde bulunulmayacağı" hükme bağlanıyordu.

Anayasa tasarısı DM Genel Kurulunda iki kez görüşüldü. Bu görüşmelerin tutanakları incelendiğinde meclisin partisiz yapısının üyelerin davranışları ve verdikleri oyların rengi üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Genelde DM'nin tüm çalışmalarında görülen bu özellik, anayasa görüşmeleri sırasında daha da belirginleşmiştir. Önceden alınmış bir grup kararına ya da bir siyasal akıma bağlı olmayan üyelerin oylarını önemli ölçüde genel kurulda oluşan atmosferin etkisinde kalarak kullandıkları görülmektedir. Bu işleyiş içinde Anayasa Komisyonunun etkisi genellikle büyük olmuş, komisyonun görüşü üyeler için yol gösterici bir etki taşımıştır.

DM Anayasa Komisyonunun bir diğer önemli işlevi, üstlendiği tampon rolü olarak karşımıza çıkıyor. Komisyon kendi hazırladığı metni savunurken ya da verilen değişiklik önerileri üzerinde görüş bildirirken iki yönlü bir etki altında kalmıştır. Bu etkilerden birincisi 1961 Anayasasına göre temel hak ve

özgürlükleri önemli ölçüde kısıtlayan komisyon metnine karşı olan eleştirilerden, ikincisi ise bu konuda daha katı, daha sınırlayıcı bir yaklaşım izlenmesi taleplerinden oluşmuştur. Komisyon bir yandan kendi getirdiği hükümleri savunur, temel hak ve özgürlükler üzerindeki sınırlamaların yumuşatılmasına karşı çıkarken, diğer yandan söz konusu alanın daha da daraltılmasına engel olmak istemiştir.

Ancak bu noktada komisyonun 1961 modelinden daha da uzaklaşılması tezini savunan ikinci görüş karşısında çok da fazla ısrarcı bir tutum takınmadığını belirtmek gerekir. Diğer bir deyişle 12 Eylül öncesi koşulları üzerinde 1961 Anayasasının etkileri ve bu etkileri gidermeye yönelik bir anayasa yapma konusunda DM'nin çoğunluğuyla aynı düşünceyi paylaşan Anayasa Komisyonu için temel hak ve özgürlükler alanının daraltılması ve yürütmenin güçlendirilmesine ilişkin hükümleri kabul ettirmek önemli bir sorun oluşturmamıştır. Buna karşın komisyon, söz konusu çoğunluk tarafından destek gören özgürlük sınırlarını daha da daraltmaya yönelik talepler karşısında kendi metnini çok güçlü biçimde savunmamıştır. Bu saptamanın konumuz açısından en çarpıcı iki örneği din ve vicdan özgürlüğüyle Diyanet İşleri Başkanlığını düzenleyen maddelerin DM genel kurulunda geçirdiği aşamalardır.

MGK, DM Genel Kurulunun 23 Eylül 1982 günü kabul ettiği metni süratle incelemiş, gerekli gördüğü değişiklikleri yaparak 2709 sayılı yasa olarak 18 Ekim 1982 tarihinde yayınlamıştır.

1982 Anayasası olarak kabul edilecek olan bu metnin her şeyden önce gerçek anlamda gerekçesi bulunmamaktadır. Anayasa Komisyonunun kendi metni için yazdığı gerekçe, DM Genel Kurulunda yapılan değişiklikler doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir. MGK, DM metni üzerinde çalışırken, değiştirdiği ya da eklediği maddeler için "gerekçe" olarak adlandırılabilen açıklamalar yapmaktan çok, neyin, nasıl değiştirildiğini "yeniden düzenlenmiştir", "redaksiyona tabi tutulmuştur" gibi sözcüklerle belirtmekle yetinmiştir. Dolayısıyla gerekçeli anayasa metninde maddesiz kalmış gerekçeler ve özellikle gerekçesiz maddelerle karşılaşılacaktır.

Konumuzla ilgili olması açısından ilginç bir örnek, 130. maddede görülmüyor. DM metninin 140. maddesinde Üniversiteler, 141. maddesinde Yüksekokullar başlıkları altında düzenlenen alan, konsey tarafından Yükseköğretim kurumları olarak 140. maddede yeni baştan düzenlenmiştir. Maddeyle ilgili DM gerekçesinde üniversiteler ve diğer yükseköğretim kurumlarının "Atatürk inkılapları ve ilkeleri doğrultusunda" eğitim ve öğretime hizmet ettikleri belirtilmektedir. Oysa, DM metninin 140. maddesindeki "Atatürk ilkeleri doğrultusunda" ibaresi MGK tarafından çıkartılmıştır. Gerekçeye temel oluşturacak bölüm madde içinde yer almadığından, gerekçe boşlukta kalmıştır.

Sayıları çoğaltılabilecek bu örneklerden kalkarak, anayasa maddelerinin gerekçelerini, anayasakoyucunun tercih ve değerlendirmelerini saptamak durumunda olanların bir sorunla karşı karşıya olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. DM metniyle

MGK'nın yeterli gerekçe göstermeden son biçimini verdiği metin arasındaki farklar, DM tarafından yazılan gerekçeleri geçersiz kılabilmektedir.

Söz konusu durum üzerinde etkili olan olguyu kavrayabilmek için öncelikle Kurucu Meclisin iki kanadı arasındaki ilişkiye bakmak gerekiyor. İlk göze çarpan olgu, Anayasa Komisyonu ve DM'nin kendi metinleri için kullandıkları **tasarı** adına MGK'nın katılmaması ve **taslak** sözcüğünü kullanmasıdır.

MGK, Kurucu Meclis Hakkındaki Kanunla getirdiği düzenlemeye sonuna kadar sadık kalmış, DM'yle arasındaki eşitsizlik temeline dayanan ayrıcalıklı statüsünü sürekli göz önünde tutmuştur. Anlaşıldığına göre konsey DM'yi yalnızca anayasanın müveddesini yazmakla görevli bir organ olarak görmüş, görüşmeler sırasında arkasında çoğunluk toplayan görüşlerle kendisini hiç bir zaman bağlı saymamıştır. Diğer bir deyişle konsey, üyelerini kendisinin belirlediği bir mecliste oluşan iradeyi tanımamıştır.

Nitekim, DM'deki görüşmeler sırasında azınlıkta kalarak reddedilen önerilerin, konsey tarafından çoğunluk kararı olarak benimsenen hükümlere tercih edildiği görülmektedir. Örneğin Anayasa Komisyonu metnindeki 2. maddenin Cumhuriyetin temel ilkeleri olan başlığının Cumhuriyetin nitelikleri ve Atatürk Akademisinin Atatürk Dil, Tarih ve Kültür Yüksek Kurumu olarak değiştirilmesi istemleri genel kurulda reddedilmiştir. Ancak MGK, söz konusu başlıkları azınlıkta kalan görüşler dğrultusunda değiştirmiştir. Yine konsey, DM'nin anayasanın başlangıç bölümünde

12 Eylül'e yer verilmemesi doğrultusundaki görüşünü dikkate almayarak yeni baştan yazdığı başlangıç bölümünde 12 Eylül'e yer vermiştir.

MGK ayrıca, kendi yazdığı Yükseköğretim kurumları başlıklı 130. maddenin değişiklik gerekçesinde "Bu düzenleme 4.11.1981 tarih ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile getirilmiş bulunan ve 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun hükümlerine göre Anayasa hükmü niteliğindeki esaslardan Anayasada yer alması gerekenler gözönünde bulundurulmuştur" diyerek, DM'nin hüküm oluşturmakta özgür olmadığını, anayasa hükümlerinin önceden konseyce getirilen düzenlemelerin dışına çıkamayacağını açıkça ortaya koymuştur.

Tüm bu saptamaların ışığında, 1982 Anayasasının her hangi bir maddesini yorumlamanın ne denli yoğun bir çaba gerektiği kolaylıkla anlaşılmaktadır. Sorun anayasanın hazırlanışı sürecinde yer alan farklı kademelerde dile getirilen düşüncelerin, somutlaşan tercihlerin ne ölçüde ve biçimde nihai metne yansıdığına ya da yansımadağının belirlenmesidir. Başka bir anlatımla, anayasa hükümlerini yorumlayanlar için söz konusu hükümlere gerekçe oluşturan düşünceler hazır birer veri değil, araştırma sonucu ortaya çıkartılabilecek soru işaretleridir.

Konsey kesin biçimini verdiği anayasa metni halk oyuna sunulmadan önce yayınladığı 71 sayılı kararında tasarının DM'de görüşüldüğü süre içinde kişi ve kuruluşlarca "çok geniş ölçüde serbest ve demokratik biçimde" eleştirildiğini, öneri ve eleştirilerin konsey tarafından yakından izlenerek çalışmalarda göz

önüne alındığı belirtiliyordu. Karara göre anayasanın tanıtılması görevi 24 Ekim-5 Kasım 1982 tarihleri arasında Devlet Başkanının radyo ve televizyonla bazı illeri ziyareti sırasında yapacağı konuşmalarla yerine getirilecekti.

Anayasanın hazırlanması sırasında izlenen yöntem halk oyuna sunulması arefesinde de pek fazla değiştirilmeden sürdürülmüştür. Anayasanın kabulü ya da reddi konusunda kamuoyunun serbestçe oluşturulmasına izin verilmemiş, getirilen kısıtlamalara gerekçe olarak "demokratik rejime sağlıklı ve güvenli bir biçimde süratle geçiş" in sağlanması gösterilmiştir.

Devlet Başkanı belirtilen süre içinde yaptığı konuşmalarda Atatürk'ün adını çok sık anarak, askeri yönetimin eylemlerinin ve bu anayasanın Atatürkçülüğe ne denli uygun olduğunu yoğun bir biçimde vurgulamıştır.

Sonuçta reddedilme olasılığını, bu durumda izlenecek yöntemi göz ardı eden bir yasal çerçevede Cumhurbaşkanlığı seçimiyle birleştirilmiş referandumla anayasa yüzde doksanın üzerinde, o günlerin deyimiyle kahir bir çoğunlukla kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

II. 1982 ANAYASAL DÜZENİNDE KEMALİZM

A. ANAYASA

Bir anayasal düzen içinde belirli bir ideolojinin varlığının araştırılması doğal olarak öncelikle anayasa metninin incelenmesini gerektirmektedir. 1982 Anayasasında kemalist ideolojiye ilişkin unsurları araştırırken, konuyu aşağıdaki başlıklar altında ele almak, bulguları sistemli bir görünüme kavuşturmak açısından yararlı olacaktır.

1. Cumhuriyetin Nitelikleri

Anayasa Komisyonu ve DM metinlerinde "Cumhuriyetin Temel İlkeleri" olan 2. maddenin başlığı MGK tarafından "Cumhuriyetin nitelikleri" olarak değiştirilerek aynen kabul edildi.

"Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk Milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir" hükmünü getiren maddenin gerekçesinde şöyle denmektedir: "Türkiye Cumhuriyetinin her şeyden önce Atatürk Milliyetçiliğine bağlı; yani fertlerinin kaderde, kıvançta ve tasada ortak bölünmez bir bütün halinde, diğer bir deyişle, milli dayanışma ve adalet anlayışı içerisinde yaşayan bir toplum olduğu açıklanmıştır. Bu toplum, insan haklarına saygılı, başlangıçta belirtilen Atatürk ilkelerine dayanan, siyasi rejimler içinde insan haysiyetini en iyi koruyan, gerçekleştiren ve teminat altına alan demokratik rejim benimsenmiştir. Demokratik rejimin de, laiklik ve sosyal hukuk devleti ilkelerine dayandığı belir-

tilmistir. Demokrasi egemenliğin Millete ait olduğu bir siyasal rejimdir. Hiçbir zaman dinsizlik anlamına gelmeyen laiklik ise, her ferдин istediğı inanca, mezhebe sahip olabilmesi, ibadetini yapabilmesi ve dini inançlarından dolayı diğer vatandaşlardan farklı bir muameleye tabi kılınmaması anlamına gelir".

DM'de kaleme alınan anayasa taslağının başlangıç bölümü, MGK'da tümüyle değiştirilerek yeni bir metin oluşturulmuştur. Bu nedenle maddede gönderme yapılan ve DM gerekçesinde Atatürk ilkelerinin belirtildiğı söylenen başlangıç bölümünün iki ayrı biçimine özellikle bakmak gerekiyor.

DM metninin 2. paragrafında egemenliğin kayıtsız, şartsız millete ait olduğu belirtilmiş, 3. paragrafta "tüm fertlerini, Atatürk Milliyetçiliğı ilkesini uygulayarak kaderde, kıvançta ve tasada ortak bölünmez bir bütün, milli şuur ve ülküler etrafında imtiyazsız ve sınıfsız kaynaşmış bir kitle halinde toplayan" milliyetçilik ve kısmen halkçılık ilkelerinin tanımları yapılmıştır. 4. paragrafta laiklik "kutsal din duygularının devlet işlerine ve politikaya karıştırılmaması ve devletin din kurallarına dayandırılmaması" biçiminde tanımlanırken, bir sonraki paragrafta "Büyük Türk Milletinin yurttta sulh, cihanda sulh ülküsü ve inkılaplarıyla çağdaş uygarlık düzeyine erişip, dünya milletler ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak seçkin yerini almış" olduğu ifade edilmiştir. Bu anayasanın "Atatürk ilkeleriyle, inkılaplarını ve Atatürk Milliyetçiliğini temel aldığı" belirtilen son paragrafta, Türkiye Cumhuriyetinin nitelikleri sayılırken laiklik ayrıca vurgulanmıştır.

Görüldüğü gibi DM metninde yer alan başlangıç, neredeyse tümüyle Atatürk ve onun düşünceleri üzerine kurulmuş, hukuksal olmaktan çok duygusal nitelikli bir bölüm olarak kaleme alınmıştır.

MGK tarafından yazılan başlangıç bölümünde ise, yaklaşık 400 sözcüklük tek bir cümleyle hem anayasanın meşruluğu, hem doğrultusu, hem temelindeki inançlar, hem benimseniş biçimi anlatılmaya çalışılmış, sonuçta ortaya ağır ve yüklü bir metin çıkmıştır. Üslup da akıcı ve berrak olmadığından, sözcükler iyi seçilmediğinden anlaşılması güç, içerdiği ilkeler kolay belirlenemeyen bir metin söz konusudur.(1)

İlk olarak başlangıç bölümünün 3. paragrafında bu anayasanın "Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu, ölümsüz önder ve eşsiz kahraman Atatürk'ün belirlediği milliyetçilik anlayışı ve O'nun inkılap ve ilkeleri doğrultusunda" olduğunun belirtildiğini görüyoruz.

Asıl önemli düzenleme "hiçbir düşünce ve mülahazanın Türk milli menfaatlerinin, Türk varlığının Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliğinin karşısında koruma göremeyeceği" hükmünü getiren 7. paragrafın ilk bölümünde karşımıza çıkıyor. Bu hükmün anlamı, 5. paragrafta belirtilen "bu Anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenmiş hukuk düzeni"nin hemen bir kaç

(1) Mümtaz Soysal, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, İstanbul:1986, s.170.

satır sonra somutlaştırılmasıdır. 1982 Anayasası demokrasinin düşünce özgürlüğü için öngördüğü alan bu cümleyle belirlenmektedir. Düzenlemeyle anayasanın diğer tüm hükümlerinin önüne bir prizma ya da filtre yerleştirilmiş olmaktadır. Bazı düşünce ve mülahazalar daha başlangıçta kırılarak sistemin dışına atılacak veya süzülerek ayıklanacaktır. Düşünce ve mülahazalar ancak bu engelleri aşabiliyorsa kabul edilebilirlerdir. Diğerleri gayri-meşrudur, yasa dışıdır, korunmaya layık değildir.

Dikkat edilmesi gereken, oluşturulan sistemde yer alan sınırlandırma kriterlerinin zamana ve koşullara göre değişebilme özelliğine sahip olmalarıdır. Dolayısıyla, tanımlanamayan, soyut ve değişken öğeler üzerine kurulu bu sınırlandırma mekanizmasının nasıl, ne zaman ve ne biçimde çalışacağı belli değildir. Diğer bir deyişle, daha ilk cümlelerinde, çevresine duyarlı kavramlardan oluşan bir mercekler dizisinin arkasına konulan anayasa rastlantısal okuma ve yorumlara açık kılınmıştır.

7. paragrafın son bölümünde "kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı" biçimindeki laiklik tanımı yer almaktadır. Bu tanım 12 Eylülün kendi laikliğinin sloganı olarak anayasaya aktarılmıştır. Başlangıç bölümünün ilk satırında kullanılan "kutsal Türk Devleti" ibaresinden sonra bu kez din duyguları kutsal olarak nitelenmekte, böylece din ve devlet iki kutsal alan olarak tescil edilmiş olmaktadır.

9. paragrafta getirilen düzenlemede yer verilen Atatürk'ün "yurtta sulh, cihanda sulh" sözü bir ülkü, bir amaç olmaktan

çıkartılmış, vatandaşların huzurlu bir hayat hakkı talep ederlerken uymaları gereken barışçı bir çerçeve olarak, 1961 Anayasasındaki direnme hakkının yerine getirilen formül olarak kullanılmıştır.

Cumhuriyetin nitelikleri bloku, 4. maddede getirilen "Anayasanın 1 inci maddesindeki Devletin şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki hüküm ile, 2 inci maddesindeki Cumhuriyetin nitelikleri ve 3 üncü maddesi hükümleri değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez" hükmüyle güvence altına alınmıştır. 1924 ve 1961 anayasalarında değiştirilemeyecek tek hükmün "devlet şeklinin cumhuriyet olduğu"na ilişkin yaklaşım Anayasa Komisyonu ve DM metinlerinde de korunmuş ancak, MGK maddeyi yukarıdaki biçimiyle yeniden yazmıştır. Konseyin değişmezlik alanını genişletmesi, Anayasa Mahkemesinin 1970'lerdeki tutumunun benimsenmesi olarak değerlendirilebilir. Bu kapsamda, Türkiye Cumhuriyetinin Atatürk milliyetçiliğine bağlı, laik bir devlet olduğu ve gönderme yapılması nedeniyle de başlangıç bölümünde Atatürkçülükle ilgili getirilen hükümler doğrultusunda yorumlanıp uygulanacağı esası değiştirilmezlik kapsamında sayılmıştır.

Bilim ve sanat hürriyeti başlıklı 27. maddeye MGK'de eklenen bir fıkrayla yayma hakkının anayasanın 1, 2 ve 3. maddelerinin değiştirilmesini sağlama amacıyla kullanılmayacağı belirtilmiştir.

Basın ve yayımla ilgili 28. maddede, süreli yayınların mahkeme kararıyla geçici olarak kapatılması konusunda getirilen düzenleme kapsamında cumhuriyetin temel niteliklerine aykırılık

da sayılırken, Basın araçlarının korunması başlıklı 30. maddede "Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentilerin (...) Cumhuriyetin temel ilkeleri(...) aleyhine işlenmiş bir suçtan mahkum olma hali hariç, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez ve işletilmekten alıkonulamaz" denilerek bu özellikteki yayınların basıldığı yerlerin güvence kapsamı dışında tutulması uygun görülmüştür.

Toplantı ve gösteri yürüyüşleriyle ilgili 34. maddede kanunun gösterdiği yetkili merci "... Cumhuriyetin ana niteliklerini yoketme amacını güden fiillerin işlenmesinin kuvvetle muhtemel bulunması halinde belirli bir toplantı ve gösteri yürüyüşünü yasaklayabilir veya iki ayı aşmamak üzere erteleyebilir" denilmiştir.

MGK tarafından yeniden yazılan 133. maddede devlet eliyle yürütülecek radyo ve televizyon yayınlarına ilişkin ilkeler belirtilirken, söz konusu yayınların "Anayasanın 2. maddesinde belirtilen Cumhuriyetin temel niteliklerini koruyacak tarzda" olacağı belirtilmiştir.

Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarıyla ilgili 135. maddeye MGK tarafından yapılan eklemeye, bu kuruluşların sorumlu organlarınınin gecikmesinde sakınca bulunan hallerde mahallin en büyük mülki amirince geçici olarak görevden el çektirilmesi gibi bir mekanizma düzenlenirken, bu yolun işletilebilmesi için sayılan koşullar arasında "Devletin Anayasada belirtilen temel niteliklerini tehdit edici faaliyetler"e de yer verilmiştir.

Görüldüğü gibi, cumhuriyetin nitelikleri ibaresinin anayasa metninde yer alış biçimi konusunda göze çarpan ilk özellik bir terim birliğinin bulunmadığıdır. "Cumhuriyetin nitelikleri" (md.2,4), "Cumhuriyetin temel ilkeleri" (md.28,30), "Cumhuriyetin ana nitelikleri" (md.34), "Cumhuriyetin temel nitelikleri" (md.133) ve "Devletin Anayasada belirtilen temel nitelikleri" (md.135) terimleri bir arada kullanılmıştır. Bu durum ilk bakışta her birinin ayrı bir anlama geldiğini akla getirmektedir. Ancak, sorunun kökeninde Anayasa Komisyonu ve DM metinlerinde Cumhuriyetin temel ilkeleri olan 2. madde başlığının Cumhuriyetin nitelikleri olarak değiştirilirken metnin diğer bölümlerine dağılmış bulunan aynı yöndeki ibareler arasında terim birliğini sağlamada başarısız kalınmasının olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu terim karmaşası anayasa metninin genelinde görülen dil ve yazım sorununun bir parçasıdır. Dolayısıyla tüm bu farklı terimlerle başlangıç bölümünde ve 2. maddede belirtilen unsurların kastedildiği kabul edilmelidir.

Konuya içerik açısından yaklaşıldığında, söz konusu alanın özel olarak korunmaya çalışıldığı, bilimsel nitelikli dahi olsalar karşıt görüşlerin yayılmasına set çekilirken, bu nitelikleri koruyucu tarzda yayınlar yapılmasının anayasa buyruğu olarak devletin radyo ve televizyonunun görevleri arasında sayıldığı görülmektedir. Cumhuriyetin nitelikleri, temel hak ve özgürlüklere getirilen ve getirilecek olan sınırlamalarda bir nirengi taşı olarak kullanılmıştır. Temel hak ve özgürlükler üzerinde devletin müdahale edemeyeceği alanların istisnaları sayılırken, cumhuriyetin nitelikleri güvence ve koruma

kapılarını kapatan anahtarlardan biri olarak sıkça kullanılmıştır. Başlangıç bölümünde ve ilgili maddelerde ele alındığı biçimiyle cumhuriyetin nitelikleri ve onun önemli bir bölümünü oluşturan kemalizme ilişkin unsurlar, yalnız anayasanın yorumlanmasında temel ölçü olmakla kalmamakta, başta düşüncelerin açıklanması olmak üzere bir dizi özgürlüğün de sınırını oluşturmaktadır.

2. Atatürk ilke ve inkılapları

Daha önce cumhuriyetin nitelikleri kapsamında ayrı bir önem atfedilerek vurgulandığını, başlangıç bölümünde yer verildiğini gördüğümüz Atatürk ilke ve inkılaplarına anayasanın başka maddelerinde de rastlanmaktadır.

42. maddede eğitim ve öğretimin Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, devletin gözetim ve denetimi altında yapılacağı, bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerlerinin açılmayacağı hükmü getirilmiştir.

DM gerekçesine göre, devletin eğitim ve öğretim üzerindeki denetiminin çerçevesi, eğitim ve öğretime katılanların tümünün anayasaya sadakatını sağlamaktır. Eğitim ve öğretim özgürlüğü hiç bir biçimde anayasanın temel felsefesine ve ilkelerine aykırı davranmanın bahanesi olamaz. Devlet, bu özgürlüğün kullanılmasında Atatürk ilkelerine, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına uyulmasını gözetecektir.

Gençliğin korunması başlıklı 58. maddede "Devlet, istiklal ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müsbet ilmin

ışığında, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetiştirme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirler alır" denilmektedir.

TBMM üyelerinin göreve başlarken içecekleri andda (md.81) "... laik cumhuriyete ve Atatürk ilke ve inkılaplarına", cumhurbaşkanlarının içeceği andda (md.103) ise "Atatürk ilke ve inkılaplarına ve laik cumhuriyet ilkesine" bağlı kalınacağı belirtilmiştir.

DM metninde her iki maddede de bulunmayan ilkeler sözcüğü MGK tarafından eklenmiştir.MGK'nın gerekçesine göre bu değişiklik Atatürk'ün benimsediği ve uyguladığı ilkelere de yer verilerek bunlara bağlı kalınmasını sağlamak ve TBMM üyeleriyle cumhurbaşkanlarının göreve başlarken içecekleri anda daha etkin bir anlam kazandırma amacıyla yapılmıştır.

Anayasa Komisyonu metninde Türk Dil Akademisi (md.168), DM metninde ise Atatürk Akademisi (md.144) olarak geçen benzer nitelikteki kuruluşlar yerine, MGK tarafından 134. maddeyle "Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılaplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak ve yaymak ve yayınlar yapmak amacıyla; Atatürk'ün manevi himayelerinde, Cumhurbaşkanının gözetim ve desteğinde, Başbakanlığa bağlı; Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Atatürk Kültür Merkezinden oluşan, kamu tüzelkişiliğine sahip 'Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu' kurulur" denmektedir.

Atatürk ilke ve inkılapları ibaresinin bulunduğu bölümlerde de, tıpkı cumhuriyetin nitelikleri konusunda olduğu gibi bir yazım ve kavram sorunu olduğu daha ilk bakışta görülmektedir. Örneğin 42. maddeye ilişkin MGK gerekçesinde Atatürk inkılap ve ilkeleri ibaresinin terim birliğini sağlamak amacıyla **Atatürk ilkeleri ve inkılapları** olarak değiştirildiği belirtilmektedir. Oysa, başlangıç bölümünün 3. paragrafında inkılap ve ilkeler, 7. paragrafta ise ilke ve inkılaplar sözcüklerini MGK kendi yazdığı metinde kullanmıştır. 58, 81, 103 ve 134. maddelerde yine ilke ve inkılaplar kullanılmıştır.

Yazım açısından olduğu kadar, mantık açısından da açıklanması zor bir durum, Atatürk ilkeleriyle birlikte bu ilkelerden birinin ayrıca belirtilerek kullanılması biçiminde karşımıza çıkıyor. Başlangıç bölümündeki "Atatürk'ün belirlediği milliyetçilik anlayışı ve O'nun inkılap ve ilkeleri" (pr.3), "Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları" (pr.7), "laik cumhuriyet ve Atatürk ilke ve inkılapları" (md.81) ve "Atatürk ilke ve inkılapları ve laik cumhuriyet ilkesi" (md.103) ifadeleri bu saptamanın kanıtlarıdır. Laiklik veya milliyetçilik Atatürk ilkelerinden biri olduğuna göre neden ayrıca belirtildikleri sorusuna verilecek yanıt, duygusal bir eğilimin sonucu bu ilkelere vurgu yapılmak istenirken mantık hatasına düşüldüğü olabilir. Çünkü, bu tutuma tutarlı başka bir açıklama getirmek mümkün görünmemektedir. Ancak, yine de özellikle vurgulanan milliyetçilik ya da laiklikle diğer ilkeler arasında önem açısından bir hiyerarşinin olup olmadığı soru işareti olarak kalacaktır.

Atatürkçülük sözcüğüne yer verilmeyen anayasa metninde Atatürk ilke ve inkılapları klişesinin bu ideolojiyi ikame etmek üzere kullanıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu tür bir yaklaşıma Türk anayasa tarihinde ilk kez rastlanmaktadır. Atatürk ilkeleri 1924 Anayasasında olduğu gibi adları teker teker sayılmamakla ilk bakışta çok partili siyasal sisteme uygun bir düzenlemeye gidildiği izlenimi uyandırmaktadır. Ancak, Atatürk ilkeleri ve inkılapları 1982 Anayasasının başlangıç bölümüne ve maddelerine anlam ve içeriği belirtilmeden bir klişe olarak konulduğundan, yalnızca milliyetçilik tanımı yapan ve laiklik alanında düzenlemeler getiren 1961 Anayasası yaklaşımindan da uzaklaşmaktadır.

Eğitim, öğretim ve gençliğin yetistirilmesinde izlenecek yol ilkeler ve inkılaplar olarak gösterilmekte, üstü kapalı biçimde görülmeyen bir kalıbın varlığı hissettirilmektedir. Devlet eğitim ve öğretimi düzenler, gençliğin yetişmesini sağlarken bireyleri bu kalıba göre biçimlendirmekle yükümlüdür.

Diğer yandan, MGK'nin TBMM üyeleri ve cumhurbaşkanlarının yemin metinlerine ilkeler sözcüğünü eklemesi önemsiz bir ayrıntı gibi gözükse de gerçekte bu müdahale 42 ve 58. maddelerdeki standartlaştırma anlayışının devlet piramidinin en üst katlarındaki kişilere kadar ulaştırılmak istendiğinin önemli bir göstergesidir. Anayasa Komisyonu ve DM, milletvekili ve cumhurbaşkanlarının içecekleri andda yalnızca laikliğe yer verilmesini uygun görmüş, MGK ise bununla yetinmeyerek eklediği ilker sözcüğüyle bu statülere girecek kişilerin yalnızca laiklikle değil ilkelerin tümüne bağlı kalmalarını istemiştir.

Bu düzenlemelerle belirginleşmeye başlayan olgu, kemalizmin partiler ve siyasetler üstü bir ideoloji olduğu düşüncesinin yerleştirilmeye çalışılmasıdır. Kökleri eskilere dayanan bu yaklaşım 12 Eylül'den sonra yeniden ısıtılarak anayasal düzenlemeler için uygun ortam hazırlamıştır.

Kemalizme yüklenen bu özelliği pekiştirme çabaları Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumunun kuruluşuyla doruk noktasına ulaşır. AKDYYK anayasal bir organ olarak doğrudan kemalist ideoloji üzerinde devletin denetimini sağlamak üzere kurulmuştur. Burada amaç, kemalizm ve kemalist tezler üzerinde araştırma ve propaganda yapmanın yanında, bu alanda Atatürk tarafından kurulan ve varlıklarını özel hukuk tüzel kişisi olarak sürdürmekte olan Türk Dil ve Türk Tarih Kurumlarını zaptı rapt altına almaktır. 134. maddenin 2. fıkrasında "Türk Dil Kurumu ile Türk Tarih Kurumu için Atatürk'ün vasiyetnamesinde belirtilen mali menfaatler saklı olup kendilerine tahsis edilir" denilerek bu iki kurumun varlıklarına anayasa hükmüyle son verilmiş ve yüksek kurum potasında eritilmiştir.

DM'de Türk Dil Akademisi kurulmasını öngören madde görüşülürken TDK çok sert biçimde eleştirilmiştir. Örneğin, Anayasa Komisyonu Başkanı kurumun vatandaşı ürettiği yeni kelimeleri kullanmaya zorladığından ve bu yolu benimseyen bir iktidarın da bunları zorla vatandaşa kabul ettirdiğinden yakınmaktadır. Ama hemen sonra, gelişmekte olan bir dilin bilimsel bir biçimde tıpkı Fransa'daki Academie Française'de olduğu gibi resmi bir kurum tarafından üretilmesi gerektiğini belirterek az önce söy-

lediklerinin tümüyle karşıtı bir yol önermekte, bununla da yetinmeyerek anayasa gereğince kurulan Dil Kurumunun üreteceği kelimelerin kullanılmalılarının zorunlu olmasını istemektedir.(1)

Maddenin son biçimi Anayasa Komisyonu Başkanının isteklerini fazlasıyla karşılayacak özelliktedir. Bundan sonra iktidarlar kendi denetimleri altındaki TDK'nın ürettiği sözcükleri kullandıkları için eleştirilemeyeceklerdir. Çünkü TDK artık bir dernek değil, resmi bir kuruluştur.

3. Milliyetçilik

Milliyetçilik ya da 1982 Anayasasında ifade edildiği biçimiyle Atatürk Milliyetçiliği, başlangıç bölümünde ve 2. maddede cumhuriyetin nitelikleri arasında ayrıca vurgulanan bir ilke olmaktan öte, değişik maddelerde içeriği belirlenen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Milliyetçilik, bilindiği gibi 1924 Anayasasında 1937 yılında yapılan değişiklikle devletin temel nitelikleri kapsamında eklenen altı ilkeden biridir. 1961 Anayasası hazırlanırken, aradan geçen süre içinde milliyetçilik terimi üzerinde oluşan anlam farklılaşmasını göz önüne alan anayasa koyucu, devletin temel niteliklerinden biri olarak milliyetçiliği değil, milli devleti yeğlemiş, içeriğini ise "bütün fertlerini kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, milli şuur ve ülküler etrafında toplayan ve milletimizi dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak milli

(1) Orhan Aldıkaçtı, DMTD, c.10, s.57.

birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen Türk Milliyetçiliği" biçiminde belirleyerek başlangıç bölümünde yer vermiştir.

Bir görüşe göre, 1982 Anayasası 2. maddede Atatürk milliyetçiliğine bağlı deyimini kullanmakla 1961 Anayasasıyla aynı amacı gerçekleştirmiştir. Diğer bir deyişle Atatürk milliyetçiliğinden 1961 Anayasasındaki Türk milliyetçiliğini anlamak gerekir.(1)

Başka bir görüşe göre ise, başlangıç bölümünde dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi, milli gurur ve iftiharlarda, milli sevinç ve kederde ortaklık gibi 1961 Anayasasında yer alan tanımın kimi unsurları bulunmaktadır. Ama bunlar Atatürk Milliyetçiliğinin açıklığa kavuşturulması için kullanılan unsurlar değildir. Dahası, millî varlığa karşı hak ve ödevlerde, millet hayatının her türlü tecellisinde ortaklık ve Türk milli menfaatleri, Türklüğün tarihi ve manevi değerleri karşısında hiç bir düşünce ve mülahazanın korunma göremeyeceğini belirten satırlarla birlikte ele alındığında 1961 Anayasasında Türk milliyetçiliği olarak tanımlanan gerçek Atatürk milliyetçiliğinden daha koyu, bireyi toplum içinde daha çok eritici bir milliyetçilik anlayışının varlığı kendisini hafifçe duyurmaktadır. Tanımlanmadan ve nitelendirilmeden yalnız basına bırakılmış olan Atatürk milliyetçiliği sözü ise sanki bu farklı anlayış bir kalkan görevi görmeye zorlanmış gibidir.(2)

(1) A. Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, Ankara:1986, s.143.

(2) Mümtaz Soysal, a.g.y. s.177.

Gerçekten de özellikle ön plana çıkartılan Atatürk'ün belirlediği milliyetçilik anlayışı ve O'nun inkılap ve ilkeleri gibi sanki ilkeler arasında yok da ayrıca belirtiliyor izlenimi veren, zorlamalı bir vurguya altı çizilen milliyetçilik her halde daha açık biçimde dile getirilebilirdi. Bu konu DM'de görüşülürken üyelerin net bir görüşe sahip olmadıkları, aralarında bir oydaşma bulunmadığı Türk vatandaşlığını düzenleyen maddenin tartışıldığı oturumların tutanakları incelendiğinde kolayca görülmektedir. Cumhuriyet anayasalarında artık gelenekleşmiş olan "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür" hükmü üzerinde yapılan tartışmalarda Türk devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkesin Türk vatandaşı olduğu ancak, Türk olmadığı, eğer böyle olsaydı 12 Eylül'e gerek kalmayacağı ileri sürülmüş, Türk'ün örf ve ananesine sadık bir kişi olduğu (1), Ne mutlu Türküm diyene vecizesini içten haykıramayanların Türk olamayacağı (2) savunulmuştur. Bu görüşlere karşı bir başka üye tepkisini "biz vatandaşlar arasında Türk vatandaşlığı bakımından, 'Ne mutlu Türküm diyene' diye bağırmanın siddeti bakımından bir tefrik yaratırsak, Türk Milletini 'Türküm' diye bağırın vatandaşların sesinin tonunun hızına göre bölmüş oluruz. Vatan dağılır, Millet dağılır, Türklük dağılır" sözleriyle dile getirmiştir. (3)

Sonuçta gelenek bozulmamış, maddenin birinci fıkrası

Anayasa Komisyonundan geldiği biçimiyle kabul edilmiştir.

(1) Mehmed Velid Köran, DMTD, c.9, s.38.

(2) İhsan Göksel, DMTD, c.9, s.41.

(3) Serda Kurtoglu, DMTD, c.9, s.42.

Bu hüküm, 1982 Anayasasının ırk, dil ve din gibi objektif benzerliklere değil, kader, kıvanç ve tasada ortaklığa, birlikte yaşama arzusuna dayanan, subjektif, insancıl, barışçıl birleştirici ve bütünleştirici bir ulusçuluk anlayışına sahip olduğunun göstergesi olarak değerlendirilmektedir.(1)

Anayasanın milliyetçilik anlayışı konusundaki yaklaşımı, milli devlet ilkesini içermemesi, devletin milli devlet olma özelliğini ortadan kaldırmamaktadır. Milli devlet olmanın hukuki anlamı, devletin ulus bütünlüğü temeline dayanması (md.3), federatif bir yapı ve vatandaşlıklar olmaması (md.66) ve egemenliğin ulus temeline dayandırılmasıdır. Gerekçesinde "İstiklal Harbimizde Atatürk'ün Esas Teşkilat Hukukumuzun vazgeçilmez bir ilkesi olarak koyduğu ve demokrasi rejiminin hukuki ifadesi olan bir kavram" olduğu belirtilen "Egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir" hükmünü (md.6) diğer anayasalar gibi kabul eden 1982 Anayasası bu yolla devlet bağımsızlığını da vurgulamış olmaktadır. Bu yaklaşımın diğer bir yönü de doğal olarak demokratik devlet kavramına bağlanmaktadır. Bu nedenle milli egemenlik özellikle koruma altına alınan kavramlar arasında sayılmıştır. (md.13,33,68)(2)

4.Laiklik

Daha önce değindiğimiz hükümlerde (Başlangıç, md.2,81, 103) gördüğümüz laikliğin, cumhuriyetin nitelikleri, Atatürk ilke ve inkılapları terimlerin de içerildiği düşünüldüğünde,

(1) Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara:1986, s.63.

(2) Mümtaz Soysal, a.g.y. s.176-177.

anayasada kemalizme ilişkin unsurlar arasında en geniş biçimde ele alınanı olduğu görülmektedir.

Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmaması başlıklı 14. maddede "Anayasada yer alan hürriyetlerden hiçbiri (...) din ve mezhep ayrımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzenini kurmak amacıyla kullanılamazlar" hükmü bulunmaktadır.

Temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasını düzenleyen 15. maddenin 2. fıkrasında istisnalar sayılırken kimsenin din, vicdan ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamayacağı ve bunlardan dolayı suçlanamayacağı belirtilmiştir. Söz konusu iki maddede yer alan dinsel alana ilişkin düzenlemeler, 1982 Anayasasının temel hak ve özgürlükler yaklaşımının bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Din ve vicdan hürriyeti başlıklı 24. madde ise, doğrudan bu özgürlüğü ele almakta, getirdiği hükümlerle anayasanın laiklik anlayışını ortaya koyması açısından özel bir önem taşımaktadır. Maddede herkesin vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahip olduğu (f.1), 14. madde hükümlerine aykırı olmamak koşuluyla ibadet, dini ayin ve törenlerin serbest olduğu (f.2), kimsenin ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamayacağı, dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamayacağı ve suçlanamayacağı hükmü (f.3) getirilmiştir. Klasik laikliği koruma anlayışının hukuksal ifadesi olan son fıkrada ise "Kimse, Devletin sosyal, ekonomik, siyasi veya hukuki temel düzenini kısmen de olsa, din kuralla-

rına dayandırma veya siyasi veya kisisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne surette olursa olsun dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz" denilmektedir.

Bu maddeyle ilgili görüşmelerin oldukça uzun sürdüğü DM toplantıları sırasında ilginç görüşler ortaya atılmış, 12 Eylül öncesi ortamın oluşması üzerinde din kurumu, daha doğrusu islam diniyle ilgili etkenler vurgulanmıştır.

Bu görüşlere göre din müessesesi milli bir ihtiyaç (1), milli birliğimizin temel unsurlarının en önemlilerinden birisidir(2).Tıpkı bir insanın bacakları gibi milliyet duyguları ve dini duygularına inancı tam olmayan toplumlar yıkılmaya mahkumdur (3).Yıllardır birbirini izleyen çeşitli hatalar dolayısıyla kelime-i şahadet getiremeyen, hatta buna ihtiyaç dahi duymayan nesiller yetiştirilmiştir (4).Bunun sonucu olarak 12 Eylülle gelinmesinin nedenleri arasında dini ve ahlaki bilgilerin eksikliği de yer almış(5), okullardaki anarşinin temelinde yatan asıl neden inançsızlık olmuştur (6).

Savunulan düşüncelere uygun olarak din ve vicdan özgürlüğüyle ilgili maddeye getirilecek yeni düzenlemeyle 12 Eylül öncesinde yaşananların bir kez daha yinelenmemesi için islam dininden destek aranacaktır.

(1)-(4) Fuat Yılmaz, DMTD, c.9, s.275.

(2) Mahmut Nedim Bilgiç, DMTD, c.9, s.299.

(3) İhsan Göksel, (Anayasa Komisyonu adına) DMTD, c.9, s.280.

(5) Nurettin Ayanoglu, DMTD, c.9, s.271.

(6) İ.Dogan Gürbüz, DMTD, c.9, s.300.

Bu amaçla, Türk gençliği dini bilgilerle mücehhez olarak yetiştirilmeli (1), milli ahlakın gelişmesinde ve korunmasında mutlaka din öğretim ve eğitiminden yararlanılmalıdır (2). Vatan ve milletine sadık nesiller yetiştirmenin en sağlam yollarından biri onların gönlüne ve kafasına Allah sevgisini ve manevî değerleri gerçek mahiyetiyle yerleştirmektir (3). Bu aynı zamanda çocuklarımızı materyalist görüşlerin tasallutundan kurtarmak için bir zorunluluktur(4). Zaten ahlakın kaynağı da genel olarak dindir. Topluma ahlaklı bireyler kazandırmak istiyorsak bu kişilere din eğitim ve öğretimi yaptırılmalıdır .Ayrıca islam dini-ne saygı gösterildiğinin kanıtlanması yurttaşların devlete olan bağlılığını pekiştirecek, devlet otoritesinin meşruiyeti giderek etkinlik kazanacaktır (5). Dikkat edilmesi gereken konulardan biri de din dersi öğretmenlerinin inançlı kişilerden seçilmesi ve bir elemenden geçirilmesidir (6). Hepsinden önemlisi anayasanın ihtiyacı islamla Atatürkçülük arasında bir sentez kurmaktadır(7). Gerçek şudur ki, Türk milleti müslüman bir millettir. Türklük ve müslümanlık sentezi yüce milletimizin bütünlüğünü sağlayan hayat ve kuvvet kaynağıdır (8).

Bu görüşlerin dile getirildiği tartışmalar sonucunda Anayasa komisyonu metninde "Din eğitim ve öğretimi devletin denetim ve gözetimi altında yapılır. Din eğitim ve öğrenimi, ancak

- (1) Nurettin Ayanoglu, DMTD, c.9, s.271.
(2)-(3)-(4) Mahmut Nedim Bilgiç, DMTD, c.9, s.299.
(5) İ. Doğan Gürbüz, DMTD, c.9, s.273.
(6) Alaeddin Aksoy, DMTD, c.9, s.279.
(7) Beşir Hamitoğulları, DMTD, c.9, s.292.
(8) Mahmut Nedim Bilgiç, DMTD, c.9, s.300.

kişilerin kendi isteğine; küçüklerin de kanuni temsilcilerinin isteğine bağlıdır" olan 4. fıkra hükmü, "Din ve ahlak eğitim ve öğretimi, ilk ve orta öğretim kurumlarında zorunlu olup, Devletin denetim ve gözetimi altında yapılır. İslam dinine mensup olmayan kişilerin din derslerini takibi isteklerine bağlıdır" olarak değiştirilmiştir.

Bu düzenleme son olarak MGK tarafından "Din ve ahlak eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcilerinin talebine bağlıdır" biçimine dönüştürülerek kabul edilmiştir.

Bir görüşe göre, konseyin yaptığı bu değişikliğin altında yatan düşünce zorunlu hale getirilen derslerin öğrencilere belli bir dinin öğretilmesi değil, tüm dinlere ilişkin genel bilgiler ve kültür verilmesidir. Madde metninde din kültürü deyiminin kullanılmış olması konseyin amacının bu yönde olduğu izlenimi vermektedir. Ancak, uygulamada bu iki konunun ayırılması çok güç ve din kültürü derslerinin bir din propagandası durumuna gelmesi olasılığı güçlüdür. DM metnindeki "İslam dinine mensup olmayan kişilerin din derslerini takipleri isteklerine bağlıdır" hükmünün MGK tarafından çıkartılmış olması daha sakıncalı bir durum yaratmaktadır ve ne biçimde olursa olsun din eğitimi laik devlet ilkesine aykırıdır.(1)

(1) Ergun Özbudun, a.g.y. s.65-66.

Bir başka görüŖe göre de bu fıkra DM metninde yer alan biçimiyle İslam dini ve değerleri hakkında bilgi vermeyi değil, doğrudan din telkinini amaçlamaktadır. Bu amaç o kadar açıktır ki İslam dinine mensup olmayan kişilerle ilgili hüküm konulmasına gerek duyulmuş ve asıl niyet ortaya konulmuştur. Konseyce her halde maksadı aştığı için değil ama maksadı fazla belli ettiği için metinden çıkarılarak din kültürü ve ahlak eğitimi biçiminde objektif bir formüle karar kılınmıştır. Söz konusu maddenin MGK'de görüŖülmesi sırasında sarfedilen "Bir milleti dinsiz yapmak mümkün değildir" (Kenan Evren), "Bir tarihten, bir coğrafyadan, matematikten vazgeçilemeyeceği gibi, bu din dersinden de vazgeçilemez" (Tahsin Sahinkaya), "Toplumunu birleştirici unsur olarak din ..." (Nurettin Ersin) biçimindeki sözlerden asıl amacın din telkini olduğu açıkça anlaşılmaktadır.(1)

Gerçekten de, maddenin DM ve MGK'de görüŖülmesi sırasında savunulan düşünceler birlikte ele alındığında konseyin yaptığı değişikliğin öze değil biçime ilişkin olduğu, Kurucu Meclisin her iki kanadında düşünce ve yaklaşım açısından açık bir birliktelik bulunduğu anlaşılmaktadır.

DM Anayasa Komisyonunun kaleme aldığı biçimiyle (md.77) genel kurul (md.77) ve MGK tarafından değiştirilmeden kabul edilen siyasal partilerle ilgili 68. maddenin 4. fıkrası "Siyasi partilerin tüzük ve programları, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz" hükmünü içermektedir.

(1) Bülent Tanör, Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, İstanbul: 1990, s.81.

Diyanet İşleri Başkanlığını düzenleyen 136. madde de 24. maddeninkine benzer bir anayasallaşma süreci geçirmiştir. DM Anayasa Komisyonunda kabul edilen tek cümlelik "Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, özel kanunla gösterilen görevleri yerine getirir" (md.169) hükmü, genel kurulda "Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, İslam Dininin gerçek kural ve ilkeleri doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncelerin dışında ve üstünde kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanunda gösterilen görevleri yerine getirir. Diyanet İşleri Başkanı, özel kanunda belirtilen nitelikleri taşıyan ve Bakanlar Kurulunca gösterilen üç aday arasından Cumhurbaşkanınca atanır" (md.190) olarak değiştirilmiştir. MGK ise birinci fıkradaki "İslam Dininin gerçek kural ve ilkeleri" ibaresini "laiklik ilkesi" olarak değiştirmiş, böylece DM genel kurulunca anayasaya konulan "İslam" sözcüğünü ikinci kez metinden çıkartmıştır. Ancak, asıl önemlisi Diyanet İşleri örgütüne "milletçe dayanışma ve bütünleşme sağlanması" nın bir görev olarak anayasa tarafından verilmiş olmasıdır.

174. maddede 1961'dekine benzer bir düzenlemeyle "Anayasanın hiçbir hükmü, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyetinin laiklik niteliğini koruma amacını güden, aşağıda gösterilen inkılap kanunlarının, Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin, Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılabilir ve yorumlanamaz" denilerek şu yasalar sayılmıştır:

" 1. 3 Mart 1340 tarihli ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu;

2. 25 Teşrinisani 1341 tarihli ve 671 sayılı Şapka İktisası Hakkında Kanun;

3. 30 Teşrinisani 1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun;

4. 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medeniyesiyle kabul edilen, evlenme akdinin evlendirme memuru önünde yapılacağına dair nikah esası ile aynı kanunun 110 uncu maddesi hükmü;

5. 20 Mayıs 1928 tarihli ve 1288 sayılı Beynelmilel Erkamın Kabulü Hakkında Kanun;

6. 1 Teşrinisani 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun;

7. 26 Teşrinisani 1934 tarihli ve 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa gibi Lakap ve Unvanların Kaldırıldığına Dair Kanun;

8. 3 Kanunuevvel 1934 tarihli ve 2596 sayılı Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun".

Düzenlemeden anlaşıldığı gibi, bu yasaların anayasaya aykırılığı ileri sürülemeyecektir. Bu özel bir durumdur. Çünkü, tüm yasaları anayasaya aykırılık noktasından yorumlayıp iptal etmekte tam anlamıyla sebest olan Anayasa Mahkemesi inkılap kanunları konusunda böyle bir yetkiye sahip değildir. Mahkemenin yorum yetkisi önceden kısıtlanmıştır.(1)

(1) Mümtaz Soysal, a.g.y. s.263.

Geçici 2. maddeyle de laiklik ilkesine ilişkin yasaları incelemek ve Diyanet İşlerinin düzenlenmesine ilişkin konuları incelemek ve görüş bildirmek, Cumhurbaşkanlığı Konseyinin görevleri arasında sayılmıştır.

B. TEMEL NİTELİKLİ YASALAR

12 Eylül 1980-7 Aralık 1983 tarihleri arasında 636 yasa içinde anayasanın kabulünden sonra yürürlüğe konulan temel nitelikli yasalar ayrı bir önem taşımaktadır. Hukuk düzeninin yeni anayasaya göre yeniden biçimlendirilmesi operasyonunu seçimle oluşacak parlamentoya bırakmayı uygun görmeyen MGK, 2485 sayılı yasadaki hedefleri aşarak bu düzenlemeleri kendisi gerçekleştirme yoluna gitmiştir.

Temel nitelikli yasaların önemi yalnızca Kurucu Meclis tarafından yapılmalarından ve MGK'nın görüşleri doğrultusunda kaleme alınmış olduklarından değil, kendilerine tanınan olağanüstü statüden kaynaklanmaktadır. Söz konusu yasalara ayrıcalıklı hukuk normları olma özelliği kazandıran anayasanın geçici 15. maddesinde aynen şöyle denmektedir:

"12 Eylül 1980 tarihinden, ilk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanını oluşturuncaya kadar geçecek süre içinde, yasama ve yürütme yetkilerini Türk Milleti adına kullanan, 2356 sayılı Kanunla kurulan Milli Güvenlik Konseyinin, bu Konseyin yönetimi döneminde kurulmuş hükümetlerin, 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanunla görev ifa eden Danışma Meclisinin her türlü karar ve tasarruflarından dolayı haklarında cezai, mali veya hukuki sorumluluk iddiası ileri sürülemez ve bu maksatla yargı merciine başvurulamaz.

Bu karar ve tasarrufların idarece veya yetkili kılınmış organ, merci ve görevlilerce uygulanmasından dolayı, karar

alanlar, tasarrufta bulunanlar ve uygulayanlar hakkında da yukarıdaki fıkra hükümleri uygulanır.

Bu dönem içinde çıkarılan kanunlar, kanun hükmünde kararname ile 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun uyarınca alınan karar ve tasarrufların Anayasaya aykırılığı iddia edilemez".

Böylece, hem MGK yönetiminin tüm eylemlerine geriye dönük yargı bağımsızlığı sağlanmakta, hem de anayasanın kabulünden sonra çıkartılacak yasalar için anayasaya aykırılık gibi bir olasılık baştan reddedilerek yasakoyucuya geniş olanaklar yaratılmaktaydı. Diğer bir deyişle, anayasal alan söz konusu yasalarla daha da genişletilmiş, anayasaya aykırılığı ileri sürülemeyen bir normlar bloku oluşturulmuştur.

Geçici 15. maddenin koruması altında bugün bile yargı denetimine tabi olmayan, bu özelliklerinden dolayı sessiz ve yumuşak (1) ya da tuhaf (2) anayasa olarak adlandırılan yasalar değiştirilmediği veya yürürlükten kaldırılmadığı sürece anayasal alanı genişletilmiş, yapay biçimiyle tutma işlevini sürdürecektir.

1. Siyasi Partiler Kanunu

Siyasi Partiler Kanunu, anayasanın kabulünden sonra çıkartılan yasalar içinde kemalizme ilişkin unsurları yoğun ve ayrıntılı biçimde içermesi yüzünden ayrı bir yere sahiptir.

(1) Bülent Tanör, *İki Anayasa 1961-1982*, İstanbul:1986, s.113.
(2) Zafer Üskül, *Türkiye'nin Anayasa Sorunu*, İstanbul:1991, s.30.

Yasa, "ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden" (md.3) kuruluşlar olarak tanımladığı siyasal partilerin "Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı olarak çalışacakları" (md.4) esasını getirmiş, böylece daha ilk maddelerde Türk siyasal partiler rejiminin çerçevesi kuşkuya yer bırakmayacak biçimde çizilmiştir. Aynı amacı taşıyan partiler arasındaki ideolojik uzaklık, ya da partilerler yelpazesinin sınırları arasındaki açının derecesi ancak Atatürk ilke ve inkılaplarının gölgesinin kapladığı alan içinde belirlenebilecektir.

Siyasal parti kurma hakkının din, mezhep, ayrımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere veya herhangi bir diktatörlük türüne dayanan devlet düzeni kurmak amacıyla kullanılamayacağı hükmü 5. maddeye anayasanın 14. maddesinden aktarılmıştır.

Siyasal partilerle ilgili yasaklar da yine anayasanın temel hak ve özgürlükleri kayıttayan hükümlerinin tekrarı görünümündedir. Bu kapsamda, siyasal partilerin Türkiye Devletinin cumhuriyet olan biçimini, anayasanın başlangıç bölümünde belirtilen esaslarını, ulusal egemenlik ilkesini değiştiremeyecekleri, dil, ırk, din ve mezhep ayrımı yaratmak veya herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzeni kurmak amacını güdemeyecekleri veya bu amaca yönelik faaliyette bulunamayacakları, başkalarını bu yolda tahrik ve teşvik edemeyecekleri, ayrıca bölge, ırk, belli kişi, aile, zümre veya cemaat, din, mezhep veya tarikat esaslarına dayanamayacakları, bunların adlarını kullanamayacakları belirtilmiştir.(md.78)

Kullanılmayacak parti adları da ayrıca vurgulanarak ayrıntılı biçimde açıklanmıştır.(md.96)

Siyasal partilerle ilgili yasaklar içinde, "Atatürk İlke ve İnkılaplarının ve Laik Devlet Niteliğinin Korunması" başlığı altında ilk olarak anayasanın 174. maddesinde yer alan devrim yasaları sıralanmış ve partilerin bu hükümlere aykırı amaç güdemeyecekleri ve faaliyette bulunamayacakları belirtilmiştir. Yine aynı başlık altında yer alan diğer yasaklar da şöyle sıralanmaktadır:

"Atatürk'e saygı

Madde 85- Siyasi partiler, Türk Milletinin Kurtarıcısı, Türkiye Cumhuriyetinin Kurucusu Atatürk'ün şahsiyet ve faaliyetlerini veya hatırasını kötülemek veya küçük düşürmek amacını güdemez ve buna yol açabilecek davranış ve faaliyetlerde bulunamazlar. Parti adları ile amblemlerinde Atatürk'ün adını veya resmini kullanamazlar.

Laiklik İlkesinin Korunması ve Halifelik İstenemeyeceği

Madde 86- Siyasi Partiler, Türkiye Cumhuriyetinin laiklik niteliğinin değiştirilmesi ve halifelik yeniden kurulması amacını güdemez ve bu amaca yönelik faaliyetlerde bulunamazlar.

Din ve Dince Kutsal Sayılan Şeyleri İstismar Yasası

Madde 87- Siyasi partiler, Devletin sosyal veya ekonomik veya siyasi veya hukuki temel düzenini, kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla veya siyasi amaçla veya siyasi menfaat temin ve tesis eylemek maksadıyla dini veya dini hissiyatı veya dince mukaddes tanınan şeyleri alet ederek her

ne suretle olursa olsun propaganda yapamaz, istismar edemez veya kötüye kullanamazlar.

Dini Gösteri Yasası

Madde 88- Siyasi partiler, herhangi bir şekilde dini tören ve ayin tertiplemez veya parti sıfatıyla bu gibi tören ve ayinlere katılamazlar.

Siyasi partiler, dini bayramlar, ayinleri ve cenaze törenlerini parti gösterilerine ve propagandalarına vesile yapamazlar.

Devlet protokolünce düzenlenen cenaze törenleri ile partisinden bir üyenin ölümü halinde veya parti nezaketinin gereği olarak bir diğer parti üyesinin veya bağımsız kişinin cenaze töreninde partinin temsili veya parti adına çelenk gönderilmesi ile anma törenleri bayramlaşmalar, siyasi propagandaya dönüştürülmemesi şartıyla birinci fıkradaki yasağın dışındadır.

Diyanet İşleri Başkanlığının Yerinin Korunması

Madde 89- Siyasi partiler, laiklik ilkesi doğrultusunda bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek özel kanunda gösterilen görevleri yerine getirmek durumunda olan Diyanet İşleri Başkanlığının, genel idare içinde yer almasına ilişkin Anayasanın 136 ncı maddesi hükmüne aykırı amaç güdemezler".

Siyasi Partiler Kanununun 101. maddesi, yukarıda sıraladığımız hükümleri içeren 4. kısımdaki yasaklara aykırılık durumunda partilerin kapatılmasına ilişkin kuralları düzenlemekte.

Buna göre:

"a) Parti tüzüğünün veya programının yahut partinin faaliyetlerini düzenleyen ve yetkili parti organları veya mercilerince yürürlüğe konulmuş olan diğer parti mevzuatının bu Kanunun dördüncü kısmında yer alan hükümlerine aykırı olması,

b) Parti büyük kongresince, merkez karar ve yönetim kurulunca veya bu kurulun iki ayrı kurul olarak oluşturulduğu hallerde ilgili kurulca veya Türkiye Büyük Millet Meclisi grup yönetim veya grup genel kurullarınca bu Kanunun dördüncü kısmında yer alan maddeler hükümlerine aykırı karar alınması veya genelge veya bildirimler yayınlanması veya karar alınmamış olsa bile bu kurullar tarafından aynı hükümlere aykırı faaliyette bulunulması veya parti genel başkanı veya genel başkan yardımcısı veya genel sekreterinin sözü edilen bu maddeler hükümlerine aykırı olarak sözlü ya da yazılı beyanda bulunması,

c) Parti merkez karar ve yönetim kurulunca Yüksek Seçim Kuruluna partiyi temsilen konuşma yapacağı bildirilmiş olan kimsenin radyo veya televizyonda yaptığı konuşmanın, bu Kanunun dördüncü kısmında yer alan maddeler hükümlerine aykırı olması" durumunda Anayasa Mahkemesi parti kapatma kararı verecektir.

Bir siyasi partinin kanunsuz siyasi faaliyetlere mihrak olma nedeniyle kapatılmasını düzenleyen 103. maddeye göre de:

"Bir siyasi partinin, bu Kanunun 78 ila 82, 84 ila 88 ve 97 nci maddeleri hükümlerine aykırı fiillerin işlendiği bir mihrak haline geldiğinin sübuta ermesi halinde, o siyasi parti Anayasa Mahkemesince kapatılır.

Bir siyasi partinin, yukarıdaki fıkrada yazılı fiillerin mihrakı haline geldiği, 101 inci maddenin (d) bendinin uygulanması sonucunda bu fiillerin o partinin üyelerince kesif bir şekilde işlenmiş olduğunun ve bu fiillerin kesif olarak işlenmesinin o partinin merkez karar ve yönetim kurulu veya Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grup genel kurulu yahut bu grubun yönetim kurulunca zımnen veya sarahaten benimsendiğinin sübuta ermesiyle olur".

Görüldüğü gibi yasa, Türk siyasi partiler rejimini düzenlerken kullandığı Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı olma koşulunu yalnızca 4. maddede belirtmekle yetinmemiş, her biri kapatma nedeni olan koşulları teker teker saymıştır. Bunu yaparken de anayasanın ilgili maddeleriyle sınırlı kalmayarak Diyanet İşleri Başkanlığının yerinin korunması gibi yeni bir parti kapatma gerekçesini kendisi üretmiştir.

2. Sendikalar Kanunu

Siyasi Partiler Kanununun hemen ardından 2821 sayılı Sendikalar Kanununda konumuz açısından göze çarpan düzenlemelerden ilki sendika ve konfederasyonların uluslararası işçi ve işveren kuruluşlarına üyeliği hakkındaki 28. maddede yer almaktadır. Burada sendika ve konfederasyonların "Türkiye devletinin şekline, insan haklarına saygılı, milli, demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti niteliklerine; Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne; Türk Ulusuna ait egemenliğin kullanılmasının hiç bir suretle belli bir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılmayacağı ilkelerine; vicdan ve din özgürlüğüne;

aykırı faaliyet göstermeyen" (f.1) uluslararası işçi ve işveren kuruluşlarına serbestçe üye olabilecekleri ve üyelikten çekilebilecekleri belirtilmektedir.

Aynı maddenin 3. fıkrasına göre, üye olunan uluslararası kuruluş bu esaslara aykırı etkinlikte bulunur veya nitelik kazanırsa bakanlar kurulu o sendika veya konfederasyonun uluslararası kuruluştan çekilmesi için karar alarak durumu üye sendika konfederasyona bildirmesi öngörülmüştür. Temel yasaklar başlıklı 37. maddenin 1. fıkrasında da sendika ve konfederasyonların yasanın 14. maddesindeki yasaklara aykırı hareket edemeyecekleri gibi yönetim ve işleyişlerinin de anayasada belirtilen cumhuriyetin niteliklerine ve demokratik esaslara da aykırı olamayacağı belirtilmiştir.

Sendika ve federasyonların kapatılmasını düzenleyen 58. madde Anayasanın 14. ve Siyasal Partiler Kanununun 5. maddesinde yer alan hükümlerin bir tekrarı görünümündedir. Söz konusu anayasa ve yasa maddelerinde sayılan amaçları güden ve bu yolda faaliyette bulunan sendika ve konfederasyonlar cumhuriyet savcısının istemi üzerine iş davalarına bakmakla görevli mahalli mahkemelerin kararıyla kapatılacaktır. Ayrıca, 28. maddeyle 37. maddenin 1. ve 2. fıkraları hükümlerine aykırı davranan sendika ve konfederasyonların görevli ceza mahkemesi kararıyla kapatılması hüküm altına alınırken (f.3), görevli mahkemenin bu madde uyarınca açılacak davaların her safhasında talep üzerine veya resen sendika ve konfederasyonların faaliyetlerini durdurarak yöneticilerin görevlerine son verebileceği belirtilmiştir.(f.4)

3. Milli Egitim Temel Kanunu

14.6.1973 tarih ve 1739 sayılı Milli Egitim Temel Kanununun Bazı Maddelerinin Degistirilmesi Hakkında Kanun'la (2842) şu hükümler getirilmiştir:

"Madde 2/1.- Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiligine bağlı; Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalısan; insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetistirmek;

Madde 10.- Egitim sistemimizin her derece ve türü ile ilgili ders programlarının hazırlanıp uygulanmasında ve her türlü eğitim faaliyetlerinde Atatürk inkılap ve ilkeleri ve Anayasada ifadesini bulmuş olan Atatürk milliyetçiligi temel olarak alınır. Milli ahlak ve milli kültürün bozulup yozlaşmadan kendimize has şekli ile evrensel kültür içinde korunup geliştirilmesine ve öğretilmesine önem verilir.

Milli birlik ve bütünlüğün temel unsurlarından biri olarak Türk dilinin, eğitimin her kademesinde, özellikleri bozulmadan ve aşırılağa kaçılmadan öğretilmesine önem verilir; çağdaş eğitim ve bilim dili halinde zenginleşmesine çalışılır ve bu maksatla Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ile işbirliği yapılarak Milli Eğitim Bakanlığınca gereken tedbirler alınır.

Madde 11.- Güçlü ve istikrarlı, hür ve demokratik bir toplum düzeninin gerçekleşmesi ve devamı için yurttaşların sahip olmaları gereken demokrasi bilincinin, yurt yönetimine ait bilgi, anlayış ve davranışlarla sorumluluk duygusunun ve manevi değerlere saygının, her türlü eğitim çalışmalarında öğrencilere kazandırılıp geliştirilmesine çalışılır; ancak eğitim kurumlarında Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine aykırı siyasi ve ideolojik telkinler yapılmasına ve bu nitelikteki günlük siyasi olay ve tartışmalara karışılmasına hiçbir şekilde meydan verilmez.

Madde 12.- Türk milli eğitiminde laiklik esastır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilkokul ve ortaokullar ile lise ve dengi okullarda okutulan zorunlu dersler arasında yer alır".

Yukarıda aynen alınan yasa maddelerinde görüldüğü gibi, genel amaçların gerçekleştirilmesinde gözetilecek ilkeler yeniden belirlenirken, Yükseköğretim Kanunundakine benzeyen ancak, çok daha ayrıntılı düzenlemeler getirilmiştir.

4. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kanunu

Anayasanın 134. maddesi uyarınca kabul edilen 2876 sayılı yasayla "Atatürkçü düşüncüyü, Atatürk ilke ve inkılaplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak, yaymak ve yayınlar yapmak amacıyla; Ankara'da Atatürk'ün manevi himayelerinde, Cumhurbaşkanının gözetim ve desteğinde, Başbakanlığa bağlı; Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Atatürk Kültür Merkezin-den oluşan, kamu tüzelkişiliğine sahip, Atatürk Kültür, Dil ve

Tarih Yüksek Kurumu" kurulmuştur.(md.2)

Yüksek Kurum ve bağlı kuruluşların tüm hizmet ve faaliyetlerinde anayasa çerçevesinde uygulanacak ilkeler olarak şunlar gösterilmektedir (md.4):

"a) Milli mücadele ruhu ve bilinci içerisinde; Atatürk'çü düşünceye, Atatürk ilke ve inkılaplarına, Türkiye Cumhuriyetinin sonsuza kadar var olma şuuruna, kişilerin ve milletin refahına, toplumun mutluluğu inancına, milli kültürümüzü çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkarma azim ve kararlılığına bağlı kalmak ve sahip olmak,

b) Topluca Türk vatandaşlarının milli gurur ve iftiharlarda, milli sevinç ve kederlerde, ortak ve bölünmez bir bütün halinde, milli kültür ve ülküler etrafında toplanmasını güçlendirecek doğrultuda hareket etmek,

c) Milli dayanışma ve bütünleşmede Atatürk'çü düşünce, Atatürk ilke ve inkılaplarını, kültür, dil ve tarih değerlerini birleştirici bir güç olarak göz önünde tutmak; bu değerlere karşı girişilecek her türlü yabancı ve bölücü akımların bilimsel yoldan çürütülmesini esas almak,

d) Kültür, dil ve tarihi değerlerimizin bilimsel yoldan ortaya çıkarılmasını, belgelenmesini, araştırılıp incelenmesini esas almak,

e) Toplumda yaratılan bütün maddi ve manevi kültür değerlerinin; sürekli, düzenli ve kapsamlı bir şekilde birikimini ve gelecek kuşaklara aktarılmasını temel kabul etmek,

f) Milli bütünlük ve güvenlik gereklerini, milli ahlak

değerlerini ve milli gelenekleri koruyucu ve gözetici doğrultuda hareket etmek,

g) Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkaracak, O'nu yeryüzü dilleri arasında değerine yarasır yükseliğe eristirecek, kuşaklararası anlayışta ve söyleyişte birleştirici yönde hareket etmek,

h) Türk tarihini ve Türkiye tarihini ve bunlarla ilgili konuları, Türklerin medeniyete hizmetlerini inceler ve elde edilen sonuçları yayarken, milli tarihimizin ve milli tarih değerlerimizin birleştirici bir güç olduğunu esas almak ve Türk milletini şanlı geçmişine yarasan tarihine sahip kılmak".

"Atatürk'çü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılaplarını bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak, yaymak ve bu konularda yayınlar yapmak" amacıyla (md.18) kurulan Atatürk Araştırma Merkezinin görevleri arasında gösterilen şu üç fıkrada yer alan düzenlemeler ayrı önem taşımaktadır:

"b) Devlet ve toplum hayatına Atatürk'çü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılaplarını egemen kılmak ve yaşatmak için gerekli bilimsel araştırma ve incelemeleri yapmak, elde edilen sonuçları örgün ve yaygın eğitimde kullanılır hale getirmek, ilgili kurum ve kuruluşlara bu konularda ve elde edilen sonuçlar üzerinde önerilerde bulunmak, talepleri halinde gerekli desteği sağlamak,

e) Toplumun her kesiminin Atatürk'çü düşünce, Atatürk ilkeleri ve inkılapları konularında, aynı görüş, inanç ve düşüncede birleşmesini sağlayacak açık, kesin ve temel kavramları

ortaya koymak üzere; bilimsel araştırmalar yapmak, varılan sonuçları ve bu konulara kaynak teskil eden fikri materyali ve bu amaçla başta Atatürk'ün eserleri olmak üzere Atatürk'ü düşünceinin yerleşmesinde ve yayılmasında hizmeti geçmiş fikir adamlarının bu konudaki konuşma, konferans ve yazılarını toplayarak yaymak ve yayımlamak,

f) Atatürk'ü düşünceye, Atatürk ilke ve inkılaplarına uygun milli politikaların oluşmasında ve yürütülmesinde, milli hedeflerin tespitinde, seçiminde fikir birikimini sağlayacak tedbirleri almak, bu konularda ilgili kurum ve kuruluşların taleplerini karşılamak".

Yasayla kurulan diğer bir birim amacı "milli varlığımızın ve milli gücümüzün devamında ve gelişmesinde, 'Milli kültürümüzü çağdas medeniyet seviyesinin üstüne çıkarma' ülkümüzde temel unsur olan Türk Kültürünü; Atatürkçü düşünce, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda, bilimsel yoldan incelemek, araştırmak ve bir bütünlük içerisinde yaymak ve yayımlamak" olarak belirlenen Atatürk Kültür Merkezidir.(md.73)

Yüksek Kurumun ve bağlı kuruluşların amaç, görev ve ilkelerine bakıldığında, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumunun resmi ideoloji üretmek üzere kurulduğu açıkça görülmektedir. Böylesi bir yapı oluşturmakla güdülen amacın öncelikle Türk Tarih ve Türk Dil Kurumu gibi eski statülerine son verilerek Yüksek Kurum potasında eritilmek istenen iki kuruluşa yeni bir biçim vererek etkinliklerini denetim altında tutmak olduğuna hiç kuşku yoktur.

Bağılı kuruluşlara asli üye olabilmek için adaylarda "bu Kanunda belirlenen amaç ve ilkeleri benimsediğini tutum ve davranışları, bilimsel eserleri, çalışma ve faaliyetleri veya eğitim ve öğretim hizmetleri ile kanıtlamış" olma (md.21,39,57, 76) kıstasının aranması söz konusu amacı açıkça belli etmektedir. Etkinliklerini **bilimsel** düzlemde gerçekleştireceği belirtilen kuruma asli üye olabilmek için bu tür bir ölçütün getirilmiş olması oldukça ilginç gözükmektedir. Bu düzenleme kurum için ne nitelikte bir üye profili öngörüldüğü, dolayısıyla kurumun yapısı ve işlevinin ileride nasıl biçimleneceği konusunda açık ipuçları vermektedir.

5. Dernekler Kanunu

7.10.1983 tarihinde yürürlüğe giren 2908 sayılı Dernekler Kanunu, Siyasi Partiler ve Sendikalar Kanunlarındakine benzer düzenlemelere içermektedir. Bu hükümlere, yine örgütlenme özgürlüğüne getirilen sıralamaların düzenlendiği bölümde yer verilmiştir.

Yasanın Kurulması yasak olan dernekler başlıklı 5. maddesinde, "Anayasanın başlangıç bölümünde belirtilen temel ilkelere aykırı olarak dernek kurulamaz" denirken anayasa metninden aktarılan hükümler kapsamında; dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayrımına dayanılarak nitelikleri Anayasada belirtilen Türkiye Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmek veya ortadan kaldırmak (f.2), bölge, ırk, sosyal sınıf, din ve mezhep esasına veya adına dayanarak faaliyette bulunmak (f.5), Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde, ırk, din, mezhep, kültür veya dil fark-

lılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek veya Türk Dilinden veya kültüründen ayrı dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak suretiyle azınlık yaratmak veya herhangi bir bölgenin veya ırkın veya sınıfın veya belli bir din veya mezhepten olanların diğerlerine hakim veya diğerlerinden imtiyazlı olmasını sağlamak (f.6), devletin sosyal, ekonomik veya hukuki temel düzenini kısmen de olsa din kurallarına dayandırmak veya kişisel çıkar ve nüfuz sağlamak amacıyla her ne surette olursa olsun dini ve din duygularını veya dince kutdal sayılan şeyleri istismar etmek veya kötüye kullanmak (f.8), Türkiye Cumhuriyeti Anayasasınının 174. maddesinde sayılan inkılap kanunlarını kaldırmak, değiştirmek veya bu kanunlarla yasaklanan hususları yeniden canlandırmak (f.9) ve ayrıca Atatürk'ün kişiliğini, ilkelerini, çalışmalarını veya anılarını kötülemek veya küçük düşürmek (f.10) amacıyla dernek kurulması yasaklanmıştır.

76. maddeyle de, 5. maddede kurulması yasaklanan dernekleri kuranlara verilecek ceza belirtilmiştir. Buna göre, söz konusu derneklerin kurucuları fiilleri daha ağır bir cezayı gerektirmemesi durumunda, bir yıldan üç yıla kadar hapis ve ağır para cezasıyla cezalandırılacaklar ve her halde derneğin kapatılmasına karar verilecektir.

6. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu

2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun toplantının yasaklanması ve ertelenmesi başlıklı 17. maddesinde bölge valisi, vali ve kaymakamın "kamu düzenini ciddi şekilde

bozacak olayların çıkması veya milli güvenlik gereklerinin ihlal edilmesi veya Cumhuriyetin ana niteliklerini yok etmek amacını güden fiillerin işlenmesinin kuvvetle muhtemel bulunması halinde veya Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı ile" belirli bir toplantıyı yasaklayabileceği veya iki ayı geçmemek üzere erteleyebileceği belirtilmiştir.

İl veya ilçelerde bütün toplantıların yasaklanması konusunda da bölge valileri, 17. maddede sayılan durumlar söz konusu olduğunda bölgeye dahil illerin birinde veya birkaçında veya bir ilin bir veya birkaç ilçesinde, valiler ise aynı nedenlerle ilgili ilçelerin birinde veya birkaçında bütün toplantıların yasaklanmasına karar verebileceklerdir.(md.19/1) Söz konusu yasaklama kararları gerekçeli olacaktır.(md.19/2)

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklanmasına neden olacak koşullar sayılırken sözü edilen "Cumhuriyetin ana nitelikleri" ibaresiyle yasanın -dolaylı da olsa- kemalizme ilişkin unsurları yok etmek amacını güden fiillerin işlenmesinin kuvvetle muhtemel olup olmadığı sorusunun yanıtını önceden ve re'sen bulma görevini ilgili mülki amirlere verdiği anlaşılmaktadır.

7. Milli Güvenlik Kurulu Kanunu

Milli Güvenlik Kurulunu yeniden düzenleyen 2945 sayılı yasada "Anayasal düzeni koruyucu, milli birlik ve bütünlüğü sağlayıcı, Türk Milletini Atatürkçü düşünce, Atatürk ilke ve

inkılapları doğrultusunda ve milli ülkü ve değerler etrafında birleştirerek milli hedeflere yönlendirici gerekli tedbirleri" belirlemek, "sayılan bu hususlara yönelmiş yurtiçi ve yurtdışı tehdide karşı koymak, bu tehdidi etkisiz kılmak için gereken strateji ve temel esaslar ile birlikte planlama ve uygulama hizmetleri konularında görüşleri, ihtiyaçları ve alınmasını lüzumlu gördüğü tedbirleri tesbit" etmek kurulun görevleri arasında sayılmıştır.(md.4/1-e)

Yukarıda belirtilen konularda, Milli Güvenlik Kurulu ve bunlara ilişkin Bakanlar Kurulu kararları doğrultusunda, gerekli olan hizmet ve faaliyetlerin planlanması, yürütülmesi, ilgili bakanlık, kamu ve özel kurum ve kuruluşlardaki uygulamaların izlenmesi, kontrolü, yönlendirilmesi ve koordinasyonu görevi Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterine verilmiştir.(md.13-e)

Görüldüğü gibi kemalizm, 2945 sayılı yasayla Türkiye Cumhuriyetinin ulusal güvenlik politikası içinde bir unsur olarak yer almıştır. Üstelik bu yer alışı, genel, soyut bir amaç ya da doğrultu olarak değil, kurul genel sekreterinin geniş yetkilerini kullanabileceği, tüm kamu ve özel, kurum ve kuruluşları kapsayan bir görev alanı olarak ele alınmıştır.

8. Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu

2954 sayılı yasanın, yürürlükten kaldırılan 359 sayılı yasadaki önemli bir farkı, TRT Kurumu kanunu olmayıp, radyo ve televizyon yasası olma özelliği taşımasıdır. Bu nedenle yasada

amaç, kapsam, tanımlar, temel ilkeler ve yayın esasları belirtildikten sonra, yeni bir kuruluş olan Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu ve daha sonra TRT Kurumu düzenlenmiş. böylece eskisine göre daha geniş bir alan düzenlenmek istenmiştir.

Yasanın 5. maddesinde genel yayın esaslarının ilk dördü;

"-Anayasanın sözüne ve ruhuna bağlı olmak; Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü, milli egemenliği, Cumhuriyeti, kamu düzenini, genel asayişini, kamu yararını korumak ve kollamak.

-Atatürk ilke ve inkılaplarını kökleştirmek, Türkiye Cumhuriyetinin çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkmasını öngören milli hedeflere ulaşmayı gerçekleştirmek.

-Devletin milli güvenlik siyasetinin, milli ve ekonomik menfaatlerinin gereklerine uymak.

-Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak yahut Devleti ve Devlet otoritesini ortadan kaldırmak veya dil, ırk, din ve mezhep ayırımı yaratmak yahut sair herhangi bir yoldan bu kavramlara ve görüşlere dayanan bir Devlet düzeni kurmak amacı güden rejim ve ideolojilerin propagandasına yer vermemek" biçiminde belirlenmiştir.

Ayrıca, TRT Kurumunun yurt içinde yapacağı her türlü yayınlarda "Atatürk ilke ve inkılaplarının kökleşmesine, ulusal hedeflerin gerçekleşmesine" ve "Devletin varlık ve bağımsızlığının, ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünün, toplumun huzurunun, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan

haklarına saygılı ve Atatürk Milliyetçiliğine dayanan demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti niteliklerinin korunmasına ve güçlendirilmesine" yardımcı olacağı belirtilmiştir.(md.9)

Diğer yandan, yurt içine yapılacak radyo ve televizyon yayınları için milli siyasete uygun ilkeler saptamakla ve yasadaki görev ve esaslara uyulmasının gözetim, denetim ve değerlendirilmesi amacıyla Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu oluşturulmuştur. Kurulun oniki üyesinden üçü Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kurulu tarafından Kültür ve sanat dallarında temayüz etmiş kişiler arasından gösterilecek altı aday içinden seçilecektir.(md.6)

C. ANAYASA VE TEMEL NİTELİKLİ YASALARIN BİRLİKTE DEĞERLENDİRİLMESİ

Anayasa metnini ve buna bağılı olarak kabul edilen yasaları birlikte ele aldığında kemalizmin iki işlevi yerine getirmek üzere kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan birincisi temel hak ve özgürlükler rejimi yeniden oluşturulurken kemalizme ilişkin unsurlara kayıtlama listesinin önemli bir maddesi olma işlevinin yüklenmiş olmasıdır. İkinci olarak kemalizm doğrudan bir ideolojik matris olarak ele alınmış, topluma yeniden biçim vermek üzere kullanılacak bir kalıp olarak hukuk kurallarına yerleştirilmiştir.

Başlangıç bölümündeki "hiçbir düşünce ve mülhazanin (...) Atatürk milliyetçiliğı, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliğinin karşısında koruma göremeyeceğı" hükmünden başlayarak, anayasanın 14 (Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmaması), 24 (Din ve vicdan hürriyeti), 28 (Basım ve yayımla ilgili hükümler), 30 (Basın araçlarının korunması), 34 (Toplantı ve gösteri yürüyüşlerini düzenleme hakkı), 68 (Parti kurma, partilere girme ve partilerden çıkma) ve 135. (Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları) maddelerde yer alan hükümlerde sayılan özgürlüklerle ilgili sınırlama nedenleri arasında kemalizmle ilgili unsurlar kullanılmıştır. Böylece -daha önce içerikleri açıklanan- maddelerle kemalizm temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasına getirilen anayasal sınırlama unsurları arasında yer almıştır. Bu durum yasalara daha ayrıntılı biçimde yansıtılmıştır.

Ancak bunların içinde bir tanesi, çoğulcu demokratik sistemin işleyişi için yaşamsal öneme sahip demokratik örgütler olan siyasal partileri düzenleyen 2820 sayılı yasa, parti kurma ve kurulan partilerin varlıklarını sürdürmelerine getirilen sınırlamaların yoğunluğu, ayrıntılı oluşu ve üslubu açısından ayrı bir konumda bulunmaktadır. Siyasal Partiler Kanunu ayrıca kemalizmin temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında anayasa da aşarak etkin bir araç olarak kullanılmasında varılan en uç noktadır.

Yine başlangıç bölümünden, bu kez anayasanın "Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu, ölümsüz önder ve eşsiz kahraman Atatürk'ün belirlediği milliyetçilik anlayışı ve O'nun inkılap ve ilkeleri doğrultusunda" olduğu hükmünden başlayarak, ilkokul öğrencisinden Cumhurbaşkanına kadar her yurttaşa biçim verecek bir matris oluşturulmaya çalışılmıştır.

Anayasanın 2 (Cumhuriyetin nitelikleri), 42 (Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi), 58 (Gençliğin korunması), 81,103 (Milletvekili ve cumhurbaşkanlarının and içmesi) ve 174. (İnkılap kanunlarının korunması) maddeleri söz konusu amacı gerçekleştirmeye yönelik unsurlar içermektedir. Ancak bununla da yetinilmemiş, dayanağını anayasanın 133 (Radyo ve televizyon idaresi ve kamuyla ilgili haber ajansları), 134 (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu) ve 136. (Diyanet İşleri Başkanlığı) maddelerinin oluşturduğu yapı içinde, anayasadan önce kabul edilen Yükseköğretim Kanunundakine benzer hükümler Milli Eğitim Temel Kanununa da eklenmiş.

Yine aynı bağlamda, Atatürk ve kemalizm konusunda devletin resmi teori üretim yeri olarak Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, üretilen materyalin yayılmasıyla TRT ve kurulan sistemin işleyişinin ulusal güvenlik noktasından kalkarak genel denetim ve gözetimini yapmakla da Milli Güvenlik Kurulu Genel sekreterinin görevlendirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

III. 1983 SONRASINDA KEMALİZM

A. ANAYASAL DÜZEN İDEOLOJİSİNİN HUKUK ÖTESİ ANLAMLARI

12 Eylül 1980 tarihinden, yeni olağan dönemin başlamasına dek geçen sürede kemalizme ilişkin unsurlara hukuk kurallarında ne biçim ve ölçüde incelemek tek başına fazla bir anlam taşımamaktadır. Asıl yapılması gereken aysbergin su altındaki bölümünü görebilmek, anayasal düzenin oluşturulması sürecine salt bir yasalasma hareketi olarak değil, aynı zamanda söz konusu sürecin hukukötesi anlamları açısından bakmaktır. Bu da ancak 1982 fiili kurucu iktidarı üzerinde yansımaları görülen kimi gelenekselleşmiş eğilimlerin açıklanması ve benzer süreçlerin yaşandığı dönemlerde gerçekleşen gelişmelerle 12 Eylül pratiğinin karşılaştırılmasıyla mümkündür.

Türk anayasa tarihi içinde 1830'lerden beri süregelen gelenekselleşmiş kimi eğilimlerin, bürokrasi tarafından geliştirilmiş yaklaşım ve yöntemlerin 12 Eylül müdahalesi için de büyük ölçüde geçerliliğini koruduğuna kuşku yoktur. Devletin içinde bulunduğu olumsuz durumdan duyulan endişe, adeta içgüdüsellesmiş devleti kurtarma dürtüsü, bu işi yaparken özgürlüklerin üzerine şal örtme, toplumun istemlerinin re'sen belirleme

(1) ve yine toplumu yukarıdan aşağıya biçimlendirme çabası

(1) Burada Türk siyasal sisteminde var olan iki sendromdan söz edilebilir. **Tandoğan Sendromu** toplum için neyin iyi ve doğru olduğuna biz karar veririz, **Şal sendromu** ise kriz dönemlerinde temel hak ve özgürlüklerin üzerine şal örtülebileceği, askıya alınabileceği biçiminde, sistemin patolojik yönünü zaman zaman açığa çıkartır. Bu genel bir yaklaşım olmakla birlikte açık biçimde dile getirdikleri için Nevzat Tandoğan ve Nihat Erim'in adlarıyla özdeşleşmiştir.

içindeki bürokrasinin, asker kanadın önderliğinde yönetime el koyarak eylem ve düşüncelerini anayasayla güvence altına alma çabası açısından 12 Eylül bir gelenegin devamıdır.

1982 Anayasasını yapanlar da getirdikleri hükümlerin toplumu uzun yıllar düzen altında tutacağına, karşılaşılabilecek sorunları çözme yeteneğine olan kesin inançlarıyla, selefleriy-le aynı yanılığın paylaşımlarıdır. Sonuçta ortaya ilerde oluşabilecek her durumu önceden görme iddiası içinde kaleme alınmış, kazüistik yaklaşımın ürünü olan bir metin çıkmıştır.

Ancak şu hemen belirtilmeli ki yöntem, yaklaşım ve davranış açısından benzerlikler bulunsa da Cumhuriyeti kuranlar ve 1961 Anayasasını yapanlarla, 12 Mart ve 12 Eylül müdahalelerini gerçekleştirenler arasında amaç açısından önemli farklılıklar vardır. 12 Eylülün temel hedeflerinden biri 27 Mayıs hareketi, onun anayasası ve kemalizm anlayışıdır. Bu anlamda 12 Eylül, 12 Mart müdahalesiyle aynı doğrultuda yer almış, 1971'de yarım kalan, 1961 Anayasasını değiştirme operasyonu 1980'de bitirilerek sorun kökünden çözülmüştür.

Tarihsel süreçten sapma eğilimi gösteren 1980 hareketini daha net algılayabilmek için cumhuriyet dönemi anayasal gelişmeleri içinde devrim ideolojisinin geçirdiği değişime kısaca bakmak gerekir.

Türk siyasal sisteminin kemalizmle çerçevelenmesi, geçmiş 1930'lu yıllara uzanan eski bir olgudur. Bu yılların ortalarına gelindiğinde yeni Türk devletinin siyasal görüntüsü

artık önemli ölçüde saydamlaşmıştır. Bir yandan yeni düzen çikartılan yasalar, oluşturulan kurum ve politikalarla belirlenirken, diğer yandan Kurtuluş Savaşını yöneten kadro içindeki sürtüşme ve hesaplaşmalar, çok partili düzene geçiş denemelerine sahne olan siyasal sistem artık belli ölçüde duraganlık kazanmıştır.

Yeni sistemin yerine oturması süreci üzerinde iç dinamiklerin yanında dış dinamiklerin de etkili olduğuna kuşku yoktur. 1. Dünya Savaşından sonra yaşanan gelişmelerle 1929 dünya ekonomik bunalımının da etkisiyle bir türlü dengeye ulaşamayan uluslararası ilişkiler ortamında, tek partili, otoriter ve totaliter sistemlerin hızlı bir yükseliş eğilimine girmeleri, yeni bir genel savaşın ayak seslerinin gittikçe yakınlaşması, stratejik açıdan kritik bir konumda bulunan Türkiye'yi fazlasıyla etkilemiştir. Bu etki yalnızca CHP'nin güçlü bir tek parti modeli geliştirmesiyle sınırlı kalmamıştır. Yapılmak istenen, gerek İtalya ve Almanya, gerekse SSCB'de egemen olan sistemlere karşı koruma mekanizmaları içeren alternatif bir ideoloji üretmek ve bu ideolojiyi gerekli aygıtlarla donatmaktır. Türk devrimi ideolojisinin iki koruma alanı vardır: Yıkılan eski düzene geri dönüş yollarını kapatmak ve temel amaç olan bağımsızlığı koruyabilmek için dışa karşı ideolojik karantina uygulamak.

Bugün, altı ilkenin hukuksallaştırılması olgusuna bakarken tek parti düzeninin egemen olduğu bir ortamdan söz edildiğini gözden uzak tutmamak gerekir. Söz konusu ilkeler 1937 anayasa değişikliğinden daha önce devletin yapısını belirleyen bir norm

niteliği kazanmıştır. 1931 yılındaki CHP kurultayında kabul edilen amaçlar, 1935'deki kurultay sonucunda partisel olmaktan çıkmış, ulusal anlam kazanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin bir parti devleti olduğu, partiyle devletin birlikte ve beraber çalışacağı söylenmiştir. Parti program ve doktrini ulusal bir ideolojidir. Yansız değildir, parti devletle aynı düzeydedir. Bu esasların benimsenmesiyle partiyle devlet arasındaki ilişki de hukuksallaştırılmış olmaktadır. İçişleri Bakanı parti genel sekreteri, valiler de partinin il başkanları olmuşlardır. Devlet ve parti örgütleri kaynaştırılmıştır.(1)

Tunaya'nın anlatımıyla: "... 1935 Kurultayı Parti doktrin ve bünyesinde en mühim bir safhayı ifade etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Atatürk'ün ölümüne kadar aldığı karakter tamamen millete intibak etmiş, bütün milleti azası sayan, kendinden başka rakip ve teşekkülün mevcudiyetini kabul etmiyen, Devletle aynı seviyede, hükümet ve idare mekanizmasıyla kaynaşmış, umdeleri anayasaya mal ve idhal etmiş tek, otoriter ve totaliter bir parti oluşudur".(2) Mahmut Goloğlu ise bu süreci "partisiz cumhuriyete geçiş" olarak adlandırmaktadır (3).

İlkelerin anayasaya aktarılmasının birinci sonucu Türk devrimi ideolojisinin çok partili düzene geçtikten sonra da farklı içerik ve ölçülerle de olsa anayasa metinlerinde yer verilmesi gelenegini başlatmış olmasıdır.

(1) Çetin Özek, Türkiye'de Laiklik, İstanbul:1962, s.43.

(2) Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952, İstanbul:1952, s.572.

(3) Mahmut Goloğlu, Tek Partili Cumhuriyet, Ankara:1974, s.211.

İkinci ve belki de asıl önemli sonuç, ilkelerin hukuk-sallaştırılması olgusunun Türk siyasal yaşamına parti program-ları bağlamında yansımış olmasıdır. Tunaya, çok partili düzene geçişten hemen sonra kurulan partilerin doktrin ve programları-nın dayandığı toplumsal ve siyasal düzen arayışları arasında büyük farklar olmadığını belirtirken (1), Fahir Giritlioglu anayasallaştırılan ilkelerin yeni kurulan parti programlarında yer aldığını, bu yolla söz konusu partilerin CHP'ye olan uzaklık ve yakınlık derecesinin belirlenmesinin kuramsal olarak mümkün olmadığından söz etmektedir (2).

Gerçekten de, günümüze kadar varlığını sürdüren bu gele-nek içinde kemalizmin temelini oluşturan altı ilke bir eksen görünümü kazanmıştır. Kurulan bir çok parti siyasal yelpazedeki yerini söz konusu ilkeleri nirengi noktası kabul ederek belir-lemeye çalışmıştır.

Altı ilke yaklaşık 50 yıldır sürmekte olan çok partili dönem içinde yalnızca referans kaynağı olmakla kalmamış, siya-sal süreçte yaşanan kesintilerin mesrulaştırılması için öne sürülen dayanak da yine her seferinde kemalizm olmuştur. Siyasal sürece kemalizm adına müdahale edenler, her defasında karşıla-rında programlarında kemalizme ilişkin unsurlar bulunan bir ik-tidar ve bir ana muhalefet partisi bulmuşlardır.

Bu paradoksal durum kuşkusuz rastlantı değildir. Çünkü, Türk siyasal sistemi içinde üretilen değişik düşünceler ortaya

(1) Tarık Zafer Tunaya, a.g.y. s.757.

(2) Fahir Giritlioglu, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii** C.1, Ankara:1965, s.116.

atılırken, bunlar farklı önermeler üzerine kurulmak yerine, büyük ölçüde kemalizme getirilen yeni yorumlar ya da eleştiriler yoluyla sonuca gidilmeye çalışılmıştır. Bu eğilimin oluşmasının nedenlerinden biri tek parti döneminde ortaya atılan doktrin-sizlik ideolojisi temeline dayalı pragmatizm ise diğeri de, tek parti ideolojisinin anayasaya aktarılmasını sağlayan 1935-1937 kemalizmi ulusallaştırma ve hukuksallaştırma operasyonu ile açılan çığır dır.

Dönemin koşulları içinde pragmatik bir ideoloji partisel olmaktan çıkartılıp ulusallaştırılmakla çağdaşı katı, doktriner düşüncelerin ortak yazgısı olan kırılmalardan kurtarılmaya çalışılmıştır. 1961 Anayasasının, ideolojik çerçevesi çizilirken tarihsel deneyimlerin sonuçları kullanılarak kemalizmi çoğulcu demokratik sistemin gerekleri açısından okuma çabasına girişilmiştir. Bu girişimin kemalizmle demokrasi arasında yapay, iki yanlı ödüllere dayanan zorlamalı bir birliktelikle değil, özgün bir formülle sonuçlandığı ve bu formülün başarısının da yirmi yıla yakın süre içinde kanıtlandığı görülmüştür.

1982 anayasakoyucusu ise, ortaya koyduğu yaklaşımla çok yönlü bir açmaz içine düşmüştür. Öncelikle 1961 formülünden doğal ve zorunlu olarak kendisini sıyıramamış, bunun yanında 1980'lerde, 1930'ların kurallarını yeniden egemen kılmamanın olanaksız olduğunu çok net algılayamamıştır. Anayasayı hazırlayanların karşılaştıkları ikilemden duydukları huzursuzluğun en açık göstergesi Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Başkanının anayasa taslağını genel kurula sunuş konuşması sırasında dile

getirdiği; "Hiç şüphesiz ki komisyon üyelerinin her biri Atatürk ilkelerine inanmıştı; fakat sadece bu ilkelerin ışığında bir Anayasa düzenini gerçekleştirmenin yeterli olmayacağı ve Anayasa Hukukunun müessese ve kurallarını da alıp işletmemiz gereği ortadaydı" (1) sözleridir. Salt bu sözler dahi demokratik düzenin gerekleri içine resmi ideoloji monte etmenin ne denli zor bir çaba olduğunun dile getirilmesi olarak değerlendirilmelidir.

Yeni anayasal düzen kurulurken gündeme gelen kemalizme ilişkin unsurlara yeni konum ve işlevler yükleme arayışı, resmi ideolojili bir anayasanın hazırlanmakta olduğu izlenimi veriyordu. Turan Güneş tam o günlerde söylediği şu sözlerle uyarıda bulunuyordu:

" ... demokratik düzen, yahut demokratik yaşam biçimi bir ideolojisiz toplum biçimidir. Ideolojisiz demek, bilfiil ideolojiler, devlet ve toplum için birbirinden farksız demektir. Böyle olunca, Türkiye demokratik bir toplum halinde yaşayacak ise, herkesin hatta sınıfların, sosyal sınıfların ideolojisi olacağını kabul edeceksiniz, fakat devlet olarak, ayrı bir ideoloji sahibi olmayacaksınız. Demokrasi bu demektir.

Atatürk'le bağlantı kurarsak eğer, 'Efendim, kapitalist, sosyalist, bilmem ne bunlar hepsi ithal malıdır. Bize Atatürklük yeter' diyeceksiniz. Yani, bunu da ekonomik sistem, bir ideoloji haline getirirseniz belki iyi bir şey yapmış olursunuz, ama demokratik bir rejim içinde yaşama arzusunu daha baştan bırakmış olursunuz" (2).

(1) Orhan Aldıkaçtı, DMTD, c.7, s. 13.

(2) (Aktaran) Yaşar Gürbüz, a.g.y. s.15.

Sonuçta ortaya çıkan sistem çok partili ancak, devletin ideolojisiz olmadığı, kendi değer yargıları, doğru ve yanlışları bulunan bir yapı öngörmüştür. Kemalist unsurları farklı anlam ve içeriklerle kullanarak temel hak ve özgürlükleri yoğun biçimde sınırlayan yeni sistem, genel kabul görmüş demokrasi tanımlarını zorlayan anayasayla tanımlanmış demokrasi gibi kendine özgü bir yapı ortaya çıkartmıştır.

Anayasayla tanımlanmış, belirlenmiş ve sınırlanmış demokrasi anlayışının, doğrudan hukuk metinlerine çok açık biçimde yansımayan ancak, yapılan açıklama ve uygulamalarla birlikte değerlendirildiğinde belirginleşen bir toplumsal yapı oluşturma projesinin üzerine oturtulduğu görülmektedir. Bir sacayağına benzeyen bu platformun köşelerinde milliyetçilik, din ve kemalizm ideolojileri yer almaktadır. Sistemin bu üç farklı kutuptan oluşan ayaklar üzerinde dengeye getirilmeye çalışılması düşüncesinin ardında, söz konusu ideolojilerin birbirlerinin keskin yanlarını törpüleyerek zorunlu uzlaşma ortamı oluşacağı ya da reaksiyon sonucunda yeni bir senteze varılacağı beklentisi yer almaktadır. Sistemin kendi başına oluşturamadığı uzlaşma fiilen yeni toplum projesiyle sağlanacaktır.

Bireylerin beraber yaşama istemlerinin sonucu olarak varlığını sürdüren toplumsal yapı yerine, milli birlik kavramı vazgeçilmez bir unsur olarak öne çıkartılmıştır. 1982 anayasal düzeninde demokrasinin niteliği ancak, ortaya konulan toplum projesinin izin verdiği sınırlar içinde belirlenebilecektir. Din-milliyetçilik sentezi sol ve ayrılıkçı akımlar için bir

panzehir olarak öngörölmekte, bu dalgakırana kemalist unsurlardan payandalar inşa edilmeye çalışılmaktadır.

Böylesi yapay bir sentez anlayışının yukarıdan aşağıya benimsetilmeye çalışılması kemalizme ilişkin unsurlardan özellikle ikisi, milliyetçilik ve laiklik üzerinde önemli baskılar oluşmasını kaçınılmaz kılacaktır. Bir yandan olduğundan farklı bir milliyetçilik anlayışı, diğer yandan içeriği tümüyle anlamsızlaştırılmaya çalışılan laiklikle birlikte kemalist önermeler açısından ideolojik platformda önemli açmazlar ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılacaktır.

1982 anayasakoyucusu her şeyden önce dinin gerekli ve yararlı bir kurum olduğu görüşüne sahiptir ve farklı biçimde anlamlandırdığı laikliğe bu doğrultuda yeni işlevler yüklemektedir. Bununla birlikte, 12 Eylül öncesi ortamdaki aşırı dinci akımların da sorumluluk payı olduğu gerekçesiyle dinsel alana ilişkin katı sınırlamalar getirilmeye çalışılmış, sonuçta ortaya büyük bir çelişki çıkmıştır. Bir yandan devletin dini gerekli görmesi, Osmanlı Devletinin son dönemlerinde olduğu gibi devlet otoritesini güçlendirici bir kurum olarak algılayışı, buna karşın devletin dinsel alan karşısında korunmaya çalışılması açık bir çelişkidir. Çünkü devlet, din kurumunun gerekli olup olmadığı gibi sübjektif bir tercih yapmak durumuna geldiğinde demokratik sistemde din ve vicdan özgürlüğüne sahip bireylere ait olan seçim hakkına müdahale etmiş olmaktadır. Devletin kendisini bireyin yerine koyarak bu tercihi yaptığı, dini gerekli bir kurum olarak gördüğü andan itibaren sisteme yönelik dinsel

kaynaklı talepler karşısında laik mahreçli karşı tezler üretilmesi de olanaksızlaşmaktadır.

Oluşturulan düzenin otoriter yapısı dinsel unsurlarla güçlendirilmeye çalışıldığında devletin bireysel ve siyasal özgürlüklerin bu alana ilişkin sınırlarını çizme gücü hukuksal olarak değilse bile fiilen erozyona uğramaktadır. Çağdaş anlamda laik kimliği taşıyan devletin tüm dinsel inançlar önünde, hiç bir değer yargısı taşımaksızın yurttaşların istedikleri dine inanıp inanmama konusundaki tercihlerini müdahale edilemez bir hak olarak güvenceye alan devlet olduğu düşünüldüğünde, 1982 Anayasası hazırlanırken savunulan düşünce ve gerçekleşen uygulamalarla laikliğin önemli ölçüde zedelendiği görülür.

B. KEMALİZMİN YENİ ADI: ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ

1982 anayasal düzeninin oluşturulduğu dönemde, kemalizme yoğun bir biçimde yer verilmesi, üstelik bu ideolojinin genel kabul görmüş tanımların çok dışında algılanıyor olması bu özgün algılayış biçiminin sistemleştirilmesini gerekli kılıyordu.

Yeni bir kemalizm yaratma operasyonuna dönüşen bu girişimin ilk göze çarpan özelliği kimi biçimsel davranış ve tercihlerin yerleştirilmeye çalışılmasıdır. Herhangi bir ideolojiyi çağrıştıırabileceği kaygısıyla olsa gerek, kemalizm sözcüğü kesinlikle kullanılmamış, Atatürkçü ideoloji yerine de Atatürkçü düşünce sistemi gibi bir klişe üretilmiştir. Yine aynı doğrultuda kullanılacak terim ve sözcükler konusunda da kesin tercihler yapılmış, devrimcilik, ulusçuluk gibi yaygın olarak kullanılan ilke adları dahi eski karşılıklarıyla değiştirilmiştir.

Atatürkçülüğün tüm ideolojilerin dışında ve üzerinde olduğu teması tüm siyasal söyleme egemendir. Ancak, "Atatürkçülük nedir?" sorusuna verilen yanıt son derece muğlaktır. Bir çok hukuk metnine girmesine karşın Atatürk ilke ve inkılaplarının içeriği konusunda açık, somut ve yeterli karşılık bulunamamaktadır. Kemalizme ilişkin terminoloji altına, dar bir yazar kadrosu tarafından Atatürkçü düşünce sistemi adıyla günün gereksinmelerine uygun çözümler üretecek sihirli bir ideoloji yazılmaya çalışılmıştır. 1980'ler kemalizmi olarak da adlandırabileceğimiz bu yeni ideolojinin içeriğini oluşturmaya yönelik yayınlara bakıldığında Atatürk'ün sözlerinden yoğun biçimde alıntılar yapıldığı görülmektedir. Ancak, bunlar döneminden ve bağ-

lamından kopartılarak kimi sözlerin kullanılması biçiminde yapılan alıntılardır. Atatürk'ün ne zaman, hangi koşullarda ve ne gerekçeyle dile getirdiği belli olmayan sözleri her fırsatta kullanılmıştır.

Yeni Atatürkçülüğün tarihsel sınırı olarak 10 Kasım 1938 günü belirlenmiş, 10 Kasım 1938 - 11 Eylül 1980 arası dönem, sözcüğün tam anlamıyla yok sayılmıştır. Oysa Atatürk'ten sonraki dönemde yaşanan kırk yılı aşkın sürede dünyada ve Türkiye'de çok şey değişmiştir. Kemalizmin bu değişim karşısında alacağı farklı görünümünün neler olacağı irdelenmesi gereken bir sorundur. Söz gelimi, bir yandan uluslararası ekonomik sistemle bütünleşme çabaları sürdürülür, bu yolda kabul edilen 24 Ocak kararlarının uygulanması askeri müdahalenin temel gerekçelerinden birini oluştururken devletçilik nasıl anlamlandırılacaktır? Ya da gidisinin uluslar arasında karşılıklı bağımlılık yönünde olduğu bir dünyada Türk devriminin temel tezi olan antiemperyalizme dayalı tam bağımsızlık düşüncesi nereye yerleştirilebilecektir? Hepsinden önemli olarak da demokrasi-kemalizm ilişkisinin yaklaşık kırk yıllık pratiğinin yeni anayasal düzende alacağı yeni görünüm neler olabilecektir? Sayıları çok daha artırılacak benzer sorular, Atatürkçü düşünce sistemini kaleme alan teorisyenlerce ya hiç gündeme getirilmemiş, ya kısa yanıtlarla geçiştirilmeye çalışılmış ya da bu tür soruların sakıncalı tartışmalara neden olacağı kuşkusuyla sorularına dahi tahammül edilememiştir.

Örneğin, 12 Eylül ve ideolojisinin 1980'lerin başlarında

özellikle ortadoğu ve çevresinde gerçekleşen gelişmeler üzerine üretilen tezlerden hiç de bağımsız olmadığı, bu kapsamda geliştirilen projelere büyük ölçüde destek sağladığı açıkça bilinen ancak hiç bir zaman dile getirilmeyen gerçeklerdir.

Sonuçta ortaya toplumun tüm katmanlarına aktarılmaya çalışılan, temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasında sınırlandırma unsuru sayılan Atatürk ilke ve inkılapları olarak bir dizi slogan çıkmıştır. Örneğin, laiklik din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, halkçılık sosyal sınıfların reddi, devletçilik özel sektörün gücünün yetmediği yatırımları devletin gerçekleştirmesidir.

Atatürkçü düşünce sistemi anlamları değiştirilmiş, işleri büyük ölçüde boşaltılmış ilkeler olarak sloganlar biçiminde sunulurken, kimi kuşkuların varlığı da dikkat çekmektedir. Söz gelimi laiklik din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıdır ancak, asla dinsizlik değildir, devletçilik devletin ekonomiye müdahalesidir ama bu sosyalist ekonomik düzenle, inkılapçılık ihtilalci akımlarla karıştırılmamalıdır.

İlkelerin ne olmadığı türündeki açıklamaların kaynağında kolayca görüldüğü gibi kemalizm üzerinde uygulanan işlevselleştirme çabaları karşısında oluşabilecek muhalefete engel olmak, geleneksel karşıt görüşlerden gelebilecek tepkileri azaltmak üzere yeni bir imaj oluşturma çabası yatmaktadır. Diğer bir deyişle Atatürkçülüğün kimi ideolojilerin önermelerine karşı olduğu vurgulanırken, kimi ideolojilerle arasındaki karşıtlık azaltılmaya çalışılmıştır.

1980'lerde ortaya atılan Atatürkçü düşünce sistemi, var olan bir ideolojinin farklı bir dönemde, değişik kişilerce yapılmış yeni bir yorumu olarak algılanabilir mi? Başka bir deyişle 1980'lerde Atatürk'ün adı kullanılarak ortaya konulan düşünce ve uygulamalar, bir yeni kemalizm midir? Bu sorulara verilecek yanıt hiç duraksamasız hayırdır. Çünkü, bu dönemde yapılmak istenen, orijinaline ve yaklaşık 50 yıllık süreç içinde yaşanan deneyimlerin ürünü olan yorumlara rağmen yapay bir Atatürkçülük yaratmaktır.

C. YENİ OLAGAN DÖNEM

1. Hukuksal Sonuçlar

Ara dönemde çıkartılan yasaları koruma altında tutan anayasanın geçici 15. maddesinin halen yürürlükte olması sonucu söz konusu yasalara ilişkin olarak anayasaya uygunluk denetimi yapılamadığından, 1980'ler Atatürkçülüğünün 1983 sonrasındaki hukuksal görünümünü ortaya koyabilecek yargı kararları ancak bu tarihten sonra çıkartılan yasaların dava konusu edildiği durumlarda söz konusu olabilmektedir.

Ancak daha önce bir parantez açarak anayasaya ve yasalara girmiş olduğunu gördüğümüz kimi hükümlerin hukuksal sonuç yaratabilme yetenekleri konusunu kısaca irdelemek gerekiyor. Saptanabilen ilk olgu mevzuata serpiştirilmiş Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlılık koşulu getiren düzenlemelerin ihlali durumunda herhangi bir hukuksal yaptırımın öngörülmemiş olduğudur. Cumhurbaşkanları, milletvekilleri ve devlet memurlarının andıçmeleri zorunluluğu getirilmiş ancak, edilen yemine bağlı kalınmaması gibi bir durum ve dolayısıyla böyle bir durumda uygulanacak yaptırım öngörülmemiştir. Benzer bir görünüm Siyasal Partiler Kanununun, partilerin Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı olarak çalışmalarını zorunlu tutan hükmü için de geçerlidir. Getirilen düzenleme gerçekte Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlılık değil, karşı olmama zorunluluğu getirmektedir. Böyle bir durumun varlığı da ancak partilere ilişkin belgelerle yazılı ve sözlü açıklamalarda yer alan ifadelerle saptanabilir. Öyleyse tüzük, program, bildirme ve açıklamalarında Atatürk

ilke ve inkılaplarına aykırı olarak değerlendirilebilecek sözlere yer vermeyen partiler herhangi bir yaptırımla karşılaşmayacaklardır. Yasada görülen hukuksal sorun, partilerin seçim sonucu çoğunluğu sağlamaları durumunda hiç bir sınırlama olmaksızın bulunabilecekleri tasarrufları önceden açıklamalarının kapatma nedeni olabilecek denli ağır bir yaptırıma tabi tutulmasıdır. Bağlı kalınmadığında yaptırımla karşılaşılmayacağı bilinen yeminler edilmesi, yasayla suç olarak tanımlanmamış eylemlerin yapılabileceğinin önceden gizli tutulması hiç kuşkusuz saydamlık ve düşüncelerin serbestçe açıklanması gibi demokrasinin temel kurallarına aykırıdır.

Diğer bir sorun, hukuk metinlerine serpiştirilmiş Atatürk ilke ve inkılaplarına uygunluk veya aykırılığın nasıl saptanacağıdır. Söz gelimi, kendisini muhafazakar olarak tanımlayan bir parti devrimcilik ilkesine ya da çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma amacına karşı olduğu gerekçesiyle Anayasa ve Siyasi Partiler Kanununa aykırı bir konumda mı sayılacaktır? Benzer biçimde Avrupa Topluluğuna Türkiye'nin üye olmasını öngören bir parti tam bağımsızlık ilkesine muhalif olarak mı görülecektir? Ya da, çok daha somut bir örnek, pazar ekonomisini savunmak, devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkmak, devletçilik ilkesine de karşı olmak biçiminde mi değerlendirilecektir? Bunlar, 1982 anayasal düzeni içinde yer alan Atatürk ilke ve inkılapları klişesinin kemalist ideolojiyi ne ölçüde ve biçimde içerdiğini test edebilmemizi sağlayan, zaman zaman Anayasa Mahkemesinin de yanıtını bulmakta zorlandığı sorulardır.

Yüksek mahkeme 1985 yılında verdiği üç kararda konuya açıklık getirmeye çalışmıştır.(1) Bunlardan ilkinde "Atatürk'ün iktisadi görüşleri katı ve doktriner olmayıp, ülke koşullarına uygun politikalar izlenmesine açıktır. Başka bir ifade ile, ülkeyi geri kalmışlıktan kurtarmak için şartlara göre kamu kesimine veya özel kesime ağırlık verilmesinin bu görüşlere ters düştüğü söylenemez. Öte yandan, çok partili demokratik rejimi benimseyen Anayasamızda, Anayasa ilkelerine ters düşmemek koşuluyla iktidarların ekonomi alanında müdahaleci veya liberal bir politika izlemelerine engel bulunmamaktadır" değerlendirmesini yapan Anayasa Mahkemesi, yabancılara mülk satışıyla ilgili yasanın hangi ülkelere mütekabiliyet şartının uygulanmayacağı, getirilen kısıtlamalara ilişkin olarak hangi bölge ve illerde hangi ülkelere istisna tanınacağı konusunda Bakanlar Kuruluna yetki veren hükümlerini "Anayasanın 2. maddesi karşısında Başlangıcın 4. ve 7. paragraflarında yer alan Anayasanın yorumu ve uygulanmasında siyasal kadroların öznel değerlendirmelerini etkisiz bırakmak amacıyla getirildiği kuşkusuz bulunan temel ilkelere aykırı" görerek iptal etmiştir.

Yüksek mahkeme diğer bir kararında E.1985/4 sayılı kararına atıfta bulunduktan sonra, "1924 Anayasasında 1937 yılında

(1) 29.2.1984 gün ve 2983 sayılı Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Kakkında Kanun. Esas.1984/9, Karar.1985/4., 29.11.1934 tarih ve 2644 sayılı Tapu Kanununun 35. maddesi ile 18.3.1924 tarih ve 442 sayılı Köy Kanununun 87. maddesine Birer Fıkra Eklenmesi Hakkında Kanun. Esas.1984/9, Karar.1985/7., 20.11.1984 günlü ve 3082 sayılı Kamu Yararının Zorunlu Kıldığı Hallerde Kamu Hizmeti Niteliği Taşıyan Özel Te-sebbüslerin Devletleştirilmesi Usul ve Esasları Hakkında Kanun. Esas.1985/2, Karar.1985/16.

yapılan değişiklikle Devletçilik Türkiye Cumhuriyeti Devletinin niteliklerinden biri sayıldığı halde 1961 ve 1982 Anayasalarında devletçilik ilkesine yer verilmemiştir. Bununla beraber Anayasa, liberal bir iktisadi politika takibine elverişli olduğu kadar karma bir iktisadi politika takibine de müsaittir" değerlendirmesi yapmıştır.

Mağkeme, Atatürk ilke ve inkılaplarından kendince 1982 Anayasasıyla bağdaşmayanlarının geçerliliği ve etkisini yitirdiği içtihadında bulunmakta, böylece sistemin temelinde oturtulmak istenen Atatürkçülüğü siyasal iktidarların ve ardından kendisinin serbestçe yorumlayıp dilediği yönde kullanma yolunu açmaktadır(1). Aralarında çelişkiler bulunan söz konusu kararlarda göze çarpan diğer bir olgu, mahkemenin kemalizmin ekonomik yönünün anlaşılmasında büyük öneme sahip müdahalecilik, liberal iktisadi politika, karma iktisadi politika ve sosyal devlet gibi terimlerin anlamlarını net olarak ortaya koyamadığı ve bu yüzden de anayasanın öne çıkardığı ekonomik politikasını belirleyememesidir (2).

Anayasa Mahkemesi bu kararlarda Atatürk milliyetçiliği ve laiklik dışındaki ilkelerin Atatürk ilkeleri terimince içeriemediği sonucuna varmıştır. Ancak bu, yüksek mahkemenin benzer davalar karşısında takınacağı tavrın belirlenmesinde her zaman geçerli olabilecek bir yaklaşım olarak görülmemelidir.

(1) Lütfi Duran, "Anayasa Mahkemesine Göre Türkiye'nin Hukuk Düzeni", *Amme İdaresi Dergisi*, 19, 1, (1986), s.9.

(2) Lütfi Duran, "Anayasa Mahkemesine Göre Türkiye'nin Hukuk Düzeni II", *Amme İdaresi Dergisi*, 19, 2, (1986), s.4.

Nitekim yüksek mahkeme bir yandan Huzur Partisinin kapatılması davasında (E.1983/2, K.1983/2), geçmişteki bir kararına atıfta bulunarak " ... Atatürk devrimlerinde temel amaç geri kalmıslıktan kurtulmak, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmaktır. Belirli bir süre geçtikten sonra Atatürk devrimlerinin amaçlarına ulaştığı ve artık yeni bir atılıma gereksinme duyulmayacağını kabul etmeye olanak yoktur. Çünkü, Atatürk devrimleri, çağdaş uygarlık düzeyi doğrultusunda sürekli hareket halindedirler ve birbirini ara vermeden izlerler" (E.1973/37, K.1975/22) değerlendirmesini yineleyerek, devrimcilik ilkesinin varlığını sürdürdüğü görüşünde olduğu izlenimi vermektedir. Öte yandan Atatürk milliyetçiliğine salt bireysel açıdan yaklaşan mahkeme, bu ilkeyi iptal gerekçesi olarak geçerli saymamıştır. (E.1984/9 K.1985/4)

2. Anayasa Mahkemesi ve Laiklik

Anayasa Mahkemesinin 1982 Anayasası döneminde, laiklik ilkesinin söz konusu edildiği davalarda verdiği kararlar, diğerleriyle karşılaştırıldığında gerek sonuçları, gerekse mahkemenin izlediği özel bir tutumu sergilemesi açısından ayrı bir başlık altında ele alınmayı gerektirecek denli önemlidir. Yüksek mahkeme bu dönemde verdiği kararlarda laikliğe, diğer ilkelerden farklı bir gözle baktığını açıkça ortaya koymuştur.

Anayasa Mahkemesine göre, "Atatürk Devrimlerinin hareket noktasında laiklik ilkesi yatar ve devrimlerin temel taşı bu ilke oluşturur" (Huzur Partisi, E.1983/2, K.1983/2), "Türk Devrimi, Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen ulusal bağımsız-

lığın ve çağdaşlaşma hareketinin adıdır ve bu düşünce sistemi 1982 Anayasası'nın temel dayanağını ve felsefesini oluşturmuştur" (aynı karar), "Atatürk ilkelerinin en önemlisi laikliktir" (E.1989/1, K.1989/12) ve "Laikliğin, Atatürk Devrimi'nin, Cumhuriyetin özü ve ulusal yaşamın temeli olduğu bir gerçektir" (aynı karar).

Yüksek Mahkeme, laikliğe tanıdığı ayrıcalıklı konum ve anlamla birlikte bu ilkeyi koruma görevini üstlenmiş olduğunu kararlarıyla kesin biçimde ortaya koymuştur. Bu konudaki ilk karar Huzur Partisinin kapatılması davasıyla ilgilidir. Mahkeme partinin programındaki bazı hükümleri Siyasi Partiler Kanununun 78, 84, 86 ve 87. maddelerine aykırı bularak kapatılmasına karar vermiştir. Ancak, Anayasa Mahkemesinin laikliği koruma misyonu en açık biçimde 3511 sayılı yasayla, 2547 sayılı yasaya eklenen "Yükseköğretim kurumlarında, dersane, laboratuvar, klinik, poliklinik ve koridorlarında çağdaş kıyafet ve görünümde bulunmak zorunludur. Dini inanç sebebiyle boyun ve saçların örtü veya türbanla kapatılması serbesttir" hükmünü anayasanın başlangıç bölümüne, 2, 10, 24 ve 174. maddelerine aykırı bularak iptal ettiği kararında görülmektedir. Tartışmaya yer bırakmayacak denli kesin bir dille kaleme alınan kararda, "Dinsel inanç gereği sözcükleri kullanılmasa da Cumhuriyetin niteliklerine yönelik, bu amaç ve anlamdaki dinsel kaynaklı düzenlemelerle girişimler Anayasa karşısında geçerli olamaz. Özgürlükler Anayasa ile sınırlıdır. Anayasa'daki laiklik ilkesine ve laik eğitim kuralına karşı eylemlerin demokratik bir hak olduğu savunulamaz. Anayasal ayrıcalığa sahip laiklik ilkesi; demokrasiye

aykırı olmadığı gibi tüm hak ve özgürlüklerin de bu ilke temel alınarak değerlendirilmesi zorunludur" denilerek laikliği koruma konusunda takınılan militan tavrın boyutları ortaya konmuştur.

Anayasa Mahkemesi söz konusu kararlarıyla bir olgunun altını çizmektedir:Laiklik ilkesi 1982 Anayasasının 1961 Anayasasından pek az değişikliklerle devraldığı bir ilkedir (E.1986/11, K.1986/26). O nedenle de Anayasa Mahkemesinin laiklik konusunda 1961 Anayasası dönemindeki tüm yargıları günümüzde de geçerlidir (E.1989/1, K.1989/12).Mahkeme bu saptamasının ardından 1961 Anayasasının yürürlükte olduğu dönemde verdiği 21.10.1971 günlü 53/76 sayılı kararına atıfta bulunarak, laiklik ilkesinin esaslarını şöyle sıralamaktadır (E.1986/11-K.1986/26, E.1989/1-K.1989/12, E.1990/36-K.1991/8):

- "a) Dinin devlet işlerinde etkili ve egemen olmaması,
- b) Dinin, bireyin manevi yaşamına ilişkin olan dini inanç bölümünde, aralarında ayırım gözetilmeksizin, sınırsız bir özgürlük tanınarak dinlerin anayasal bir güvence altına alınması,
- c) Dinin, bireyin manevi yaşamını aşarak toplumsal yaşamı etkileyen eylem ve davranışlara ilişkin bölümlerinde, kamu düzenini, güvenliğini ve yararını korumak amacıyla sınırlamalar yapılması ve dinin kötüye kullanılmasının ve sömürülmesinin yasaklanması,
- ç) Kamu düzeninin ve haklarının koruyucusu sıfatıyla, dinsel hak ve özgürlükler konusunda devlete denetim yetkisinin tanınması".

Yüksek mahkeme ikinci olarak ulusal laiklik olarak adlandırılabilir bir tez geliştirmiştir. Mahkeme, laiklik konusunda verdiği önceki kararların geniş bir özeti ve sentezi görünümündeki 1989/12 sayılı kararında Türkiye'ye özgü laiklik anlayışını şöyle ortaya koymaktadır:

"Türkiye'de laiklik ilkesinin uygulanması, rejimleri değişik kimi batılı ülkelerdeki laiklik uygulamalarından farklıdır. Laiklik ilkesinin, her ülkenin içinde bulunduğu koşullarla her dinin özelliklerinden esinlenmesi, bu koşullarla özellikler arasındaki uyum ya da uyumsuzlukların laiklik anlayışına da yansiyarak değişik nitelikleri ve uygulamaları ortaya çıkarması doğaldır. Klasik anlamda, dinle devlet işlerinin birbirinden ayrılması tanımına karşın, islam ve hristiyan dinlerinin özelliklerindeki ayrılıklar gereği, ülkemizde ve batı ülkelerinde oluşan durumlar ve ortaya çıkan sonuçlar da ayrı olmuştur. Dini ve din anlayışı tümüyle farklı bir ülkede laiklik uygulamasının, batıyla geniş ilişkiler içinde bulunulsa da batı ülkelerindeki gibi olması, laikliği aynı anlam ve düzeyde benimsemesi beklenemez. Bu durum, koşullar ve kurallar arasındaki ayrılığın olağan karşılanması gereken sonucudur. Kaldı ki, aynı dini benimseyen batı ülkelerinde bile devletlerin laiklik anlayışı ayrılıklar göstermiştir. Laiklik kavramı, değişik ülkelerde ayrı ayrı yorumlandığı gibi, kimi dönemlerde kimi kesimlerce de kendi anlayışları ve siyasal tercihleri gereği değişik biçimde yorumlanabilmektedir. Yalnızca felsefi ve ideolojik bir kavram olmayıp yasalarla yaşama geçirilerek hukuksal bir kurum niteliğini kazanan laiklik, uygulandığı ülkenin, dinsel, sosyal ve siyasal

koşullarından etkilenmekte, kendisi de onları etkilemektedir. Türkiye için laiklik anlayışı, tarihsel gelişimi nedeniyle özellik taşımakta, Anayasa ile belirlenen yapısıyla, batıdan ayrı biçimde ele alınsa da , özenle korunması zorunlu bir ilke olarak yaşatılmaktadır".

Mahkeme değerlendirmeleriyle kendisini koruyucusu kabul ettiği laikliği salt siyasal bir kavram olarak görmeyip, bu ilkeyi ete kemiğe büründüren cumhuriyet tarihi içindeki yasal düzenleme ve uygulamalara, diğer bir deyişle Türk laisizm pratiğine de sahip çıkarak hukuksal doktrin üretme misyonunu yerine getirirken kaynak olarak kullandığını ortaya koymaktadır. 1982 Anayasası döneminde verdiği kararlar topluca değerlendirildiğinde, Anayasa Mahkemesinin Atatürk ilkelerini laiklik ve diğerleri gibi bir ayrıma tabi tuttuğu, kemalizme bu noktadan baktığı açıkça görülmektedir. Bu yaklaşımın, 12 Eylül Atatürkçülüğüyle koşutluk içinde olmadığı söylenebilir. Söz konusu davalardaki yorumlarını 1961 Anayasası döneminde verdiği kararlarında yaptığı saptamalara dayanarak gerekçelendirmesi, mahkemenin 1960'lara dek uzanan bir eğilime sahip olduğunu, 1982 Anayasası hükümlerinden öte bu çizgiyi öne çıkardığını duyumsatması olarak değerlendirilebilir.

Oysa, davacılar tarafından farklı bir tutum sergilendiği görülmektedir. İptal istemiyle yapılan başvurularda mahkemenin daha geniş bir alanda, daha katı bir tavır takınarak, anayasayla oluşturulduğu varsayılan resmi alanın korunması istendiğine sıklıkla tanık olunmuştur. Anayasanın başlangıç bölümü söz

konusu resmiliğin korunmasına katkıda bulunacak kaynak olarak iptal istemlerinde yoğun biçimde kullanılmıştır. Kemalizm olarak adlandırılınsın, adlandırılmasın Anayasada resmi bir ideolojinin varlığını kabul etme ve yasama organı üzerinde kısıtlayıcı rolünü Anayasa ahkemesine de tescil ettirme çabaları, kimi zaman siyasal mantığı olduğu kadar hukuk mantığını da zorlayan uç noktalara varabilmektedir. Örneğin yabancılara mülk satışıyla ilgili yasayla ilgili iptal isteminde devletin milli marşının İstiklal Marşı olduğunu gösteren Anayasanın 3. maddesi hükmünün 4. maddeyle güvence altına alındığı belirtilerek, İstiklal Marşı şiirinin bir yerinde "verme dünyaları alsan da bu cennet vatanı" dizesinin yer aldığı, bu nedenle yasa hükmünün anayasaya aykırı olduğu ve iptal edilmesi gerektiği ileri sürülmüştür.

Yeni olağan dönemin başlamasıyla birlikte 1982 Anayasasını yorumlamak gibi zorlu bir uğraşa giren Anayasa Mahkemesi, bir yandan geçici 15. maddenin koruması altındaki yasalara dokunamazken diğer yandan güncel gelişmelere endeksli kararlar üretmek ve hepsinden önemlisi farklı okuma yöntemleriyle aşılamayacak denli katı anayasal kuralları uygulamak zorunda kalmıştır. Bu olumsuz koşullar içinde verilen kararlar mahkeme ve üyeler üzerinde gözle görülür bir sıkıntı oluşturmıştır. Bu bağlamda mahkeme kimi zaman ikinci meclis olarak görülmüş, üyelere ise siyasal kimlik yüklenmesi söz konusu olmuştur.

D. YENİ OLAGAN DÖNEMİN BİLANÇOSU

Gerekçeleri ve izledikleri yöntemler açısından benzerlikler taşısa da, Türkiye'de yaşanan askeri müdahalelerin Güney Amerika veya Avrupa'dakilerle aralarındaki farklı yönler daha ağır basmaktadır. Askeri yönetimler Türkiye'de hiç bir zaman kalıcı olmak gibi bir teze sahip olmamış, demokrasiyi rayına oturtmak üzere ideolojilerini kurdukları yasal düzenlemelerle sürdürmeyi tercih etmişlerdir. Müdahaleleri yapanlar daha baştan geçici ve kısa süreli olmakla kendilerini kayıtladıklarından, Türkiye'de demokratik düzene geçiş örneğinin Arjantin, Şili, Portekiz ya da Yunanistan'da olduğu gibi toplumsal muhalefetin zorlamasıyla gerçekleşmemiş, bu nedenle ara dönemde yapılan yasal düzenlemeler varlıklarını uzun yıllar koruyabilmişlerdir.

Bu duruma bağlı olarak MGK'nın yeni partilerin oluşumuna ve seçime girmelerine getirdiği sınırlama sonucunda 1983 yılının sonunda başlayan yeni olağan döneme geçiş son derece yumuşak biçimde gerçekleşmiştir. Temel tezini 12 Eylül öncesi siyasal eğilimleri birleştirmek ama hiç birinin devamı olmamak formülüne dayandıran yeni bir akım siyasal atmosferi, siyasetsiz geçen dönemde tek yanlı bir etki altında tutulan seçmen kitlelerinin içinde bulunduğu koşulları iyi değerlendirerek parlamentoda çoğunluğu elde etmiştir.

Böylece, 1983 Kasımında yapılan seçimlerle oluşan parlamento ara rejimin siyaseti ve uygulamalarıyla büyük ölçüde barışık bir çoğunluğa sahip olmuştur.

Bu dönemde konumuzla ilgili gelişmeler kolaylıkla tahmin edilebileceği gibi laiklik ilkesi çevresinde oluşmuştur. Anayasanın 24. maddesinde yer alan zorunlu din kültürü ve ahlak öğretiminin, din eğitimine dönüşebileceği kuşkusu artık bir varsayım olmaktan çıkmış, derslerin bu biçimde işlendiği mahkeme kararlarıyla kesinlik kazanmıştır (1). Hatta Anayasa Mahkemesi dahi büyük olasılıkla kalem sürçmesi sonucu olsa gerek, okullarda din eğitimi verildiğini bir kararında dile getirmiştir (2).

Türk Ceza Kanununun dinsel unsurlara karşı işlenen bazı fiillere ilişkin 175 ve 176. maddelerindeki cezaların ağırlaştırılmasını öngören yasa (TCK'nın 175, 176, 177 ve 178 inci Maddelerinin Değiştirilmesine Dair 9/1/1986 günlü ve 3255 sayılı Kanun) devletçe tanınan dinler yerine semavi dinler ibaresinin yer almasından dolayı Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir (E.1986/11, K.1986/26). Ancak daha sonra kabul edilen 3369 sayılı yasayla semavi sözcüğü çıkartılarak cezalarda öngörülen artış sağlanmıştır. Bu değişiklik sırasında dinsel inanç ve ibadetleri hakaret ve saldırılara karşı koruyan tahkir maksadı unsurunun metinden çıkartılmasıyla, korunan alan artık inanç ve ibadet özgürlükleri değil dinselliğin ve tanrısallığın kendisidir (3).

(1) Danıştay 8. Dairesi E.1986/518, K.1987/54 sayılı kararında " ... dava dosyasındaki müfredat programından, din kültürü ve ahlak eğitimi dersinin islam dini esaslarına göre hazırlanmakla beraber, dini uygulamaları da içerir şekilde düzenlendiği anlaşılmaktadır" demektedir.

(2) " ... Anayasa'nın 24. maddesi, ilk ve orta öğretim kurumlarında din ve ahlak eğitim ve öğretimini zorunlu kılmıştır" E.1986, K.1987/4.

(3) Bülent Tanör, Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, s.81.

Üniversitelerde kız öğrencilerin başlarını örtmeleriyle ilgili olarak yaşanan **türban krizi**, ard arda yürürlüğe konulan birbiriyle çelisen yasal düzenlemeler sonucu kamuoyunun ve Anayasa mahkemesinin gündemini uzun süre işgal etmiştir (1) ve hala etmektedir (2).

Bu örnekler, ara rejimin din-devlet ilişkisi formülüyle din kurumuna yüklediği farklı anlam ve işlev sonucunda yarattığı spastik laiklik anlayışının, bireylerin dinsel, mezhepsel, etnik ve ırksal kökenlerine göre belirlenen ve belirli yurttaş tipine ayrıcalık tanıyan, ayrımcı bir eğilimin gelişmesi için hazırladığı uygun ortamın ürünüdür. Askeri müdahaleyi yapanların kendi başlattıkları sürecin işleyiş yönünü kestiremedikleri gibi, bu gelişmeler üzerindeki sorumluluklarının bilincine varamadıkları anlaşılmaktadır. Her fırsatta din dersine dönüştürülen meydan konuşmalarında, bir din adamı edasıyla halka din kurumunun toplumsal barışın sağlanması için nasıl gerekli olduğu mesajını vermeye, kendilerinin dine ne denli saygılı olduklarını kanıtlamaya çalışan askeri rejimin Devlet Başkanının, yeni dönemin Cumhurbaşkanı sıfatıyla bir yandan eski çizgisini sürdürerek semavi dinlerle ilgili yasayı onaylarken diğer yandan türban yasasının iptali için Anayasa Mahkemesine başvurması, kendi yarattıkları ikilemin olduğu noktadan duydukları rahatsızlığın açığa vurulması olarak değerlendirilmelidir.

(1) Bkz. Yükseköğretim Kurumlarında Öğrencilerin Giyim Biçimi ile İlgili Hükümler ve Anayasa Mahkemesinin Bu Konuya İlişkin 7 Mart 1989 Tarihli Kararı, (Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği)
(2) Anayasa Mahkemesinin 422 sayılı KHK'nın iptali istemine karşı verdiği E.1990/36, K.1991/8 sayılı gerekçeli red kararı. Danıştay Türban iznini Durdurdu Hürriyet, 3.5.1993, s.28.

Yeni olağan dönemin ilk on yılı sonunda, bir çok temel hak ve özgürlük üzerindeki kısıtlamalar olduğu gibi sürerken, inanma, öğrenme-öğretme ve inancın gereklerini yerine getirme gibi dinsel özgürlükler konusunda herhangi bir sorun bulunmakta hatta bunların zaman zaman kötüye kullanıldıkları görülmektedir. Buna karşın belli bir dine, mezhebe inanmaya ve bunun gereklerini uygulamaya zorlama biçiminde önemli sorunlar yaşanmıştır (1).

Dinsel alanla devlet mekanizması ve siyasal sistem arasındaki mevcut işleyişe ilişkin alternatif bir model belirleme konusunda, uzun yıllar yok sayılan kimi dinsel oluşumların üzerindeki kısıtlamaların kalkmasıyla boyut kazanan tartışmalarda yanıtı aranan soru gerçekte Türkiye’de dinin ne ölçüde siyasallaşacağı, TCK’nın 163. maddesinin -biraz da anayasal çerçeveyi zorlayarak- kaldırılmasıyla başlayan sürecin diğer yasalara ve anayasaya dek genişletilip genişletilmeyeceğidir. Konunun gündeme böyle bir soruyla girmesi, tartışmaların Türk laiklik pratiğinin özgün ürünü olan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın statüsü üzerinde yoğunlaşmasına neden olurken, laikliğe yüklenen farklı anlamlar günümüz Türkiye’sinde siyasal kimliğin tanımlanmasında belirleyici kıstas durumuna gelmiştir.

Tüm bu gelişmeler sonuçta, artık laiklikle özdeşleştiği -ya da indirgendiği- yargı kararlarıyla da tescil edilen kemalizmin yeni anlam, işlev ve söylemiyle söz konusu tartışmalarda doğrudan taraf olarak yer almasını zorunlu kılmıştır. Sistemin

(1) Bülent Tanör, a.g.y. s.80.

işleyişinde siyasal söylem, tutum ve davranışlar yoluyla kamuya iletilen mesajlarda Atatürk'ün siyasal kişiliğine ilişkin unsurlara yer verme geleneğinin önemli ölçüde sürdürülüyor olması bu saptamanın açık göstergesidir.Çoğulcu sistemde, siyasal partileri böyle bir yol izlemeye iten olgu, Atatürk'ün karizmatik kişiliğine duyulan sempatinin oya dönüştürme çabasından öte toplum genelinde kemalizme ilişkin değer yargılarının siyasal tercihlerin belirlenmesinde gözardı edilemeyecek denli önemli bir unsur olma özelliğini günümüzde de koruyor olmasıdır.

1982 anayasal düzeni oluşturulurken ortaya konulan kimi yaklaşım ve düzenlemelerin ileride önemli sorunlara neden olacağı yönündeki tahminlerin zaman içinde birer birer gerçekleştiği görülmektedir. Ara dönemde çizilen toplum projesine, kemalizmin mutasyona uğratılmış 12 Eylül Atatürkçülüğünden beklenen destek sağlanamamış, toplum üzerinde ideolojik yönlendirme ve koşullandırma sağlamak üzere yaratılan kurumlarla yine aynı amaçla başlatılan uygulamalar etkisiz kalmıştır.Ara rejimin ürünü olan yapay ve zorlama ideolojik denge formülü kısa zamanda dinsellik-ulusallık sentezine dönüşerek ve Atatürkçülüğü dışlayarak karşıt kutbu durumuna gelmiş ve yeni ideolojik oluşumların eksenini olmuştur.

12 Eylül yönetiminin yerleştirmeye çalıştığı sistem içinde kendi Atatürkçülük anlayışına ayrıcalıklı ideoloji kimliği tanınması, askeri müdahaleyi yapanlarla kemalizm arasında özdeşlik kurulmasına neden olmuştur.12 Eylülün sahsında, askeri müdahalelere, otoriter yönetimlere, antidemokratik düzenleme ve

uygulamalara duyulan tepki, 1980 Atatürkçülüğüyle orijinali arasındaki farkı gözardı ederek, kemalizmi, Atatürk'ün kişiliğini ve tek parti dönemi uygulamalarını da hedefleri arasına katmıştır.

Kemalizm üzerinde oluşan tüm bu baskılar sonuçta, Atatürk'ün adı, siyasal kişiliği ve temsil ettiği ideoloji çevresinde askeri rejim tarafından büyük ölçüde pekiştirilmiş olan dokunulmazlık-kutsallık zırhının ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bu gelişme, 12 Eylül Atatürkçülüğünün sönüşü, aynı zamanda kemalizm üzerindeki ipotegin kalkması sonucunu doğurmuştur. Kemalizmin gördüğü işlev bu noktadan itibaren değişmeye başlamış, Türk devrimiyle elde edilen kazanımları büyük ölçüde erozyona uğratan ara rejim ve sonrasında bu çizgiyi ilerleten hareketler karşısında tepkisel bir görünüm kazanmıştır. Kemalist söylem bu kez temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasına değil, aksine korunmasına yönelik bir içerikle içinde bulunulan ortamdan duyulan rahatsızlığa karşı oluşan tepkilere kaynaklık etme konumuna gelmiştir.

IV. SONUÇ

Hazırlandığı günden başlayarak eleştirilere hedef olan 1982 Anayasası, yeni olağan dönemin başlamasının üzerinden on yılı aşkın bir süre geçmesine karşın varlığını sürdürmektedir. Kimi hükümlerinden duyulan hoşnutsuzluk zaman zaman dile getirilse de oluşan tepkiler, yeni bir anayasa ya da sınırlı da olsa değişiklik yapılması istemine dönüşmemekte, acil ve öncelikli bir talep olarak siyasal gündemde yer almamaktadır. Dolayısıyla çalışmanın basından beri dile getirmeye çalıştığımız anayasal düzene ilişkin sorunların ne zaman, nasıl ve kim tarafından aşılabacağına ilişkin bir tahminde bulunmak bugün için olanaksız görünmektedir. Duyulan rahatsızlıklara karşın yeni anayasa arayışı girişimlerinin başlatılması konusunda gözlenen atalet, serbest iradeyle belirlenecek kurucu iktidar eliyle hazırlanacak bir anayasanın, pek çok yönden 1982 modelini örnek alacağını düşündürmektedir.

Gündeme gelebilecek yeni bir anayasal düzen arayışı içinde kemalizmin yeri ne olmalıdır? Böyle bir soruya subjektif bir yanıt vermek yerine, tarihsel deneyimlerden kalkarak kimi saptamalarda bulunmak yerinde olacaktır.

Öncelikle 1961 Anayasasının, pragmatik niteliğini iyi değerlendirerek kemalizmin önermeleriyle demokratik sistemin gerekleri arasında özgün bir seçim kuran yaklaşımının, aradan geçen dönemde geçerliliğini kanıtlamış, bugün için de başvurulabilecek bir model olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. 1961

modelinin 1982 formülünün yerini alabileceği tezi tepkisel bir yaklaşımın ürünü olarak görülmemelidir. 1961 yaklaşımını anlamlı kılan, kemalizmin otoriter yönetimlere mesruiyet payandası yapılmaktan çok daha önemli bir yönünü, çoğulcu demokratik sisteme ilişkin söylemini laiklik ve Atatürk milliyetçiliği olarak saptamış ve anayasallaştırmış olmasıdır. Kemalist önermeler o noktadan başlayarak bir partinin ya da parti devletinin resmi ideolojisi olmaktan çıkartılarak demokratik sistemin anayasasına maledilmiştir.

1982 Anayasasının tahrip ettiği kemalizmle demokrasi arasındaki ilişkinin yeniden oluşmasına olanak tanımanın yolu, kemalizmi yücelttiği savı taşıyan, gerçekte ise ona temel hak ve özgürlükleri kısıtlayıcı bir işlev yükleyen yasal engelleri kaldırmaktan geçmektedir. Başka bir anlatımla, kemalizme tanınacak özgürlük alanı her hangi bir ideolojiye tanınandan farklı olmamalıdır. Eger bu dönüşüm gerçekleştirilebilirse, protezlerinden arındırılmış bir kemalizmin demokratik sistem içindeki işlevinin ne olabileceği test edilebilecektir.

Bu projeksiyon içinde, az gelişmişlikten kurtulma amacı yaşamsal önemini koruduğu sürece, Atatürk'ün adıyla anılsın anılmasın, hangi biçimde formüle edilirse edilsin, görünür gelecekte ulusal çağdaşlaşma ideolojisinin Türk siyasal sistemi üzerindeki etkisini sürdüreceği görülmektedir. Daha açık bir anlatımla, yeni liberalizm, monetarizm, karşılıklı bağımlılık, yeni savunma stratejileri, globalleşme gibi tezler karşısında tam bağımsızlık, milliyetçilik, laiklik, antiemperyalizm

kavramlarını hiç muhasebesini yapmadan devre dışı bırakmak sağlıklı bir davranış olarak görülmemektedir. Çünkü ideolojiler, ne hukuk kurallarıyla resmileştirilerek toplumları tek başlarına biçimlendiren bir güce sahip kılınabilirler ne de önermeleri artık demodedir denilerek tarihe gömülebilirler. Herhangi bir ideolojinin zaman içinde alacağı görünüm, etkili olduğu toplumda egemen olan koşulların ışığında oluşan toplumsal istemlerle belirlenir. Hukuk ancak, toplumsal istemleri karşılayabildiği ölçüde bu süreç üzerinde etkili bir araç olarak kullanılabilir.

Kemalizmin de önermelerinin geçerliği ve islevselliği devam ettiği sürece, ne 1982 modelindeki biçimiyle siyasal sisteme eklemlenmesi ne de tümüyle sistem dışına çıkartılması çabalalarının başarılı olmayacağı açıktır.

KAYNAKÇA

- Atatürk'ün Doğumunun 100. Yıldönümü Kutlama Programı,
İstanbul: Tifdruk A.S.,(t.y.), 140 s.
- Doğan, Yalçın. **Dar Sokakta Siyaset 1980-1983**, 2. bs. İstanbul:
Tekin Yayınevi,1985, 445 s.
- Duran, Lütfi. "Anayasa Mahkemesine Göre Türkiye'nin Hukuk
Düzeni", **Amme İdaresi Dergisi**, 19, 1, (1986),
s. 3-22.
- Duran, Lütfi. "Anayasa Mahkemesine Göre Türkiye'nin Hukuk
Düzeni II", **Amme İdaresi Dergisi**, 19, 2, (1986)
s.3-28.
- Giritlioglu, Fahri. **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk
Partisinin Mevkii C.1**, Ankara: Ayyıldız
Matb.,1965.
- Goloğlu, Mahmut. **Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)**, Ankara:
Kalite Matb., 1974, XII+355 s.
- Gözübüyük, A. Seref. **Anayasa Hukuku**, Ankara: S Yayınları, 1986,
XX+272 s.
- Gürbüz, Yaşar. **Anayasa Görüşler Taslak (Anayasa Komisyonuna
Sunulan Görüşler ve Komisyonca Hazırlanan
Metin)**, İstanbul: Araştırma Eğitim Ekin Yay.,
1982, 429s.
- Özbudun, Ergun. **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara:Yetkin Yay.,1986,
XV+421 s.
- Özek, Çetin. **Türkiyede Laiklik (Gelişim ve Koruyucu Ceza
Hükümleri)**, İstanbul: Baha Matb.,1962, XXX+565 s.
- Soysal, Mümtaz. **100 Soruda Anayasanın Anlamı (1982 Anayasasına
Bilimsel Yaklaşım)**, İstanbul: Gerçek Yay.,1986,
415 s.
- Tanör, Bülent. **İki Anayasa 1961 ve 1982**, İstanbul: Beta Yay.,
1986, 197 s.
- Tanör, Bülent. **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, İstanbul: BDS,
1990, 448 s.
- Tunaya, T. Zafer. **Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952**,
İstanbul: Doğan Kardeş Matb., 1952, 799 s.

Üskül, Zafer. Türkiye'nin Anayasa Sorunu, İstanbul: Afa Yay.,
1991, 127 s.

Yüksek Öğretim Kurumlarında Öğrencilerin Giyim Biçimi ile
İlgili Hükümler ve Anayasa Mahkemesinin Bu Konuya İlişkin
7 Mart 1989 Tarihli Kararı, Çağdaş Yaşamı Destekleme Der.
(y.y.), Grafik Sanatlar Matb., (t.y.)

ANTASYON MER